

Inga Lukašinska

IELAS BĒRNI
LATVIJĀ: PROBLĒMAS
UN RISINĀJUMI

nordik

UDK 347.157(474.3)

Lu 386

Šis pētījums ir sagatavots Sorosa fonda – Latvija (SFL) Sabiedriskās politikas analīzes stipendiātu programmas ietvaros, ko finansē SFL, Konstitucionālās un tiesību politikas institūts (*Constitutional and Legal Policy Institute; COLPI*) un Pašvaldību un valsts pārvaldes reformu iniciatīvu programma (*Local Government and Public Service Reform Initiative; LGI*).

Par faktu precizitāti atbild autors.

Izdevums latviešu un angļu valodā pieejams internetā: www.politika.lv

Māksliniece SOLVITA OZOLA

Redaktore DZINTRA AUZIŅA

Konsultanti:

STĪVENS HEINEMANS, Vanderbilta universitāte,

Tenesijas štats, ASV;

FELICIANA RAJEVSKA, Latvijas Universitāte, Rīga;

ILZE DOŠKINA, UNICEF Latvijas Republikas Nacionālā komiteja.

© Inga Lukašinska, Sorosa fonds – Latvija, teksts, 2002

© Nordik, mākslinieciskais iekārtojums, 2002

ISBN 9984–675–70–X

KOPSAVILKUMS

Pārejas laikam Latvijā raksturīga vispārēja spriedze gan ekonomiskajā, gan sociālajā jomā, kas rada jaunas un pastiprina jau agrāk pastāvējušas problēmas. Jauna sociāla problēma, kas Latvijā radās negaidīti, ir ielas bērni. Kaut gan Latvijā pieņemtie likumi aizsargā visu bērnu tiesības, tie nespēj pietiekami efektīvi risināt ielas bērnu problēmu.

Pastāv jautājums, vai šo situāciju var mainīt finansiāli un administratīvi iespējamā veidā.

Šis pētījums rāda, ka tas ir reāli paveicams, un aplūko tos stratēģiskos jautājumus, kuriem jāpievērš uzmanība, lai pastāvošā bērnu tiesību aizsardzības sistēma darbotos efektīvi un spētu risināt ielas bērnu problēmu.

Pētījumā:

- analizēti ielas bērnu fenomena veidošanās cēloņi un sekas;
- definēts termins "ielas bērni" un sniegts izraudzītās pieejas pamatojums;
- norādīts uz grūtībām noteikt precīzu ielas bērnu skaitu un izvērtētas nākotnes perspektīvas veikt regulārus pētījumus;
- aplūkotas pašreizējās bērnu tiesību aizsardzības politikas raksturīgākās iezīmes un novērtēti līdz šim veiktie pasākumi valsts un pašvaldību līmenī, lai samazinātu ielas bērnu problēmu;
- pamatojoties uz situācijas izpēti dažādās Latvijas pilsētās, sniegta virkne ieteikumu.

Pētījums ietver arī atsevišķus detalizētāk izstrādātus priekšlikumus, kas saistīti ar:

- terminu "ielas bērni";
- ielas bērnu statistisko novērošanu;
- bērnu un ģimeņu atbalsta padomju izveidošanu.

SATURS

Kopsavilkums	5
Ievads.....	9
Pētījuma sagatavošanas bāze	10
1. Ielas bērnu fenomena raksturojums Latvijā	13
1.1. Kas ir ielas bērni?.....	13
1.2. Kāpēc bērni izvēlas dzīvi uz ielas?	15
1.3. Cik izplatīta ir problēma?	19
1.4. Kā dzīvo bērni uz ielas?	21
Secinājumi.....	21
2. Ielas bērnu problēma un bērnu tiesību aizsardzības sistēma Latvijā	23
2.1. Galvenās barjeras bērnu tiesību aizsardzības sistēmā	23
2.2. Galvenie līdzekļi, kas tiek izmantoti ielas bērnu problēmas risināšanai	31
Secinājumi.....	40
3. Pašvaldības – ielas bērnu tiesību aizsardzības galvenās nodrošinātājas	42
4. Ieteikumi	46
Projekti	49
1. projekts. Papildinājumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā.....	49
2. projekts. Ielas bērnu statistiskā novērošana	50
3. projekts. Bērnu un ģimenes atbalsta padome pašvaldībā.....	54
Pielikumi	60
Izmantotā literatūra.....	70

IEVADS

Dažkārt sabiedrībā par ielas bērniem runā kā par "zudušo paaudzi", kurai vairs nav iespējams palīdzēt un kura ir pārmaiņu laika nenovēršams upuris, uzskatot – līdzko valsts labklājība pieaugs, ielas bērnu problēma izzudīs pati no sevis.

Tomēr, vērojot pasaules pieredzi, ir visai neapdomīgi tik vienpusīgi aplūkot šo fenomenu. Jāatgādina, ka ielas bērni ir arī tādās labklājības valstīs kā ASV, Anglija. Tas nozīmē, ka nogaidīšanas taktika, cerot – "gan jau pāries", būtu neapdomīga. Ir jādara viss, lai labāk iepazītu šo fenomenu, noskaidrotu to specifisko, kas raksturīgs Latvijai, izzinātu pasaules pieredzi, analizētu pašreizējās bērnu tiesību aizsardzības politikas priekšrocības un trūkumus, efektīvāk izmantotu esošos resursus un liktu lietā jaunas, progresīvas taktikas problēmas risināšanai.

Ielas bērnu fenomens ir veidojies pārejas laikā uz brīvā tirgus ekonomiku,¹ kad ģimenes un bērni tikuši pakļauti dažādam riskam (bezdarbs, mazas algas, lieli komunālie maksājumi u. c.), bet nav saņēmuši pietiekamu atbalstu, lai spētu to pārvarēt. Tādējādi deviņdesmito gadu vidū Latvijas pilsētās uz ielām parādījās ubagojoši, klaiņojoši, strādājoši bērni. Vienlaikus aktuāla kļuva arī skolu neapmeklējošo bērnu problēma.

No vienas puses – tās bija sekas nabadzībai, kurā nonāca liela daļa Latvijas ģimeņu ar bērniem, no otras puses – padomju laikā labi funkcionējošā saikne starp ģimeni, skolu, sabiedrību un valsts iestādēm deviņdesmito gadu vidū bija pilnīgi likvidēta, bet nekas jauns tās vietā netika izveidots.

Desmit neatkarības gados daudz darīts bērnu tiesību aizsardzības jomā – izveidoti visaptverošas sociālās drošības sistēmas pamati, pieņemti starptautiskajām tiesību normām atbilstoši likumdošanas akti (ratificēta ANO Konvencija par bērnu tiesībām, pieņemts Bērnu tiesību aizsardzības likums), kas aizsargā bērnus un garantē ikvienam pajumti,

¹ Arī pagājušā gadsimta 20.–30. gados – Latvijas brīvvalsts laikā, Latvijā bija liels skaits bērnu, kas neapmeklēja skolu un pavadīja lielu daļu laika uz ielas, taču problēmas cēloņi šai laikā bija atšķirīgi un saistīti ar kara sekām.

ēdienu, piemērotu aprūpi, izglītības iegūšanas iespējas, kā arī izveidots plašs bērnu tiesību sargājošo institūciju tīkls. Tomēr tas nav palīdzējis novērst ielas bērnu fenomenu, nodrošināt šo bērnu tiesību aizsardzību, jo netiek apmierinātas ne bērnu pamatvajadzības, ne garīgās attīstības vajadzības. Ielas bērniem bieži nav saiknes vai arī ir ļoti vāja saikne ar ģimeni, skolu vai citiem bērnu aprūpes un izglītības institūtiem, kuru uzdevums ir nodrošināt bērnu attīstībai labvēlīgus apstākļus. Dzīvē uz ielas bērni atrod situācijas risinājumu, kad viņu drošība, dažkārt pat dzīvība, ir bijusi apdraudēta.

Iepazīstoties ar speciālistu vērtējumu, statistikas datiem un Latvijā veiktajiem pētījumiem, jāsecina, ka **ielas bērnu skaits nesamazinās un viņu problēmas kļūst nopietnākas, dziļākas un hroniskākas. Pašreizējā bērnu tiesību aizsardzības politika nespēj atrisināt ielas bērnu problēmu, garantēt viņiem vienlīdzīgas iespējas uz attīstību.**

Problēmas ignorēšana var atstāt neatgriezenisku ietekmi uz sabiedrības labklājību jau tuvākajā desmitgadē.

Pirmkārt, draudus sabiedrībai radīs tādu negatīvu parādību kā kriminalitātes, atkarības no narkotikām un narkotiku tirdzniecības, prostitūcijas, zagšanas, ubagošanas, huligānisma pieaugums. Turklāt sekas saistītas ne tikai ar ielas vides nelabvēlīgo ietekmi uz bērnu attīstību un spējām turpmāk sekmīgi funkcionēt sabiedrībā, ar kriminogēnās situācijas pasliktināšanos un sabiedrības drošības draudiem, bet arī ar sociālajā sfērā ieguldīto izmaksu palielināšanos un riska grupas atražošanu nākotnē.

Otrkārt, bērni, pavadot lielāko daļu laika uz ielas, veido specifisku ielas subkultūru, kurā valda savi "ielas likumi". Tie ietver "ielas kultūru, ētiku un vērtības", kam ir maz kopēja ar vispārpieņemtajām sabiedrības normām. Šie bērni izaugs un pārstāvēs daļu Latvijas sabiedrības. Pieredze pasaulē liecina, ka bērni, kas uzaug uz ielas, atražo disfunkcionālas ģimenes, tādā veidā padarot ielas bērnu veidošanās procesu pastāvīgu un neatgriezenisku.

Pētījuma sagatavošanas bāze

Pētījuma sagatavošanai izmantoti bērnu tiesību aizsardzību reglamentējošie likumi, bērnu tiesību aizsardzībā iesaistīto institūciju pieņemtie normatīvie akti un nolikumi, kā arī citi izstrādātie dokumenti: koncepcijas, vadlīnijas, rekomendācijas, likumprojekti u. c. Situācijas vispusīgai atspoguļošanai un problēmas dinamikas novērtēšanai izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati, Labklājības ministrijas ikgadējie sociālie ziņojumi, Valsts bērna tiesību aizsardzības centra ziņojumi par bērnu stāvokli Latvijā un citu institūciju rīcībā esošie dati. Veikta pētījumu analīze, kā arī aplūkoti Latvijas lielākajos laikrakstos publicētie raksti par ielas bērnu problemātiku kopš 1997. gada.

Latvijā nav statistikas par ielas bērnu problēmas izplatību, kā arī ir ierobežots pētījumu daudzums šai jomā, tāpēc viens no svarīgākajiem informācijas avotiem bija intervijas ar bērnu tiesību aizsardzībā strādājošiem valsts un pašvaldību institūciju speciālistiem un politiķiem. Lai noskaidrotu situāciju, veiktas pavisam 32 dziļās intervijas četrās Latvijas lielākajās pilsētās: Rīgā, Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā. Respondenti tika izraudzīti, ievērojot pašvaldībās izveidotās bērnu tiesību aizsardzības sistēmas, kas parasti ietvēra šādu institūciju vadītājus un speciālistus: domes speciālistu jaunatnes un sociālos jautājumos, bāriņtiesu, skolu valdi (t. sk. bērnu tiesību aizsardzības inspektoru), sociālās palīdzības dienestu-centru, pašvaldības un valsts policiju, kā arī atsevišķu citu aktīvu pašvaldības un nevalstisko organizāciju speciālistus pilsētā, kuri strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā (sk. 1. pielikumu). Izmantota arī telefonintervijās, semināros un diskusijās iegūtā informācija, kā arī interneta resursi un citi informācijas avoti (grāmatas, publikācijas, vizītes) ārvalstu prakses iepazīšanai, s/o "Asociācija ielas bērniem" veikto aptauju rezultāti.

1. IELAS BĒRNU FENOMENA RAKSTUROJUMS LATVIJĀ

1.1. Kas ir ielas bērni?

Fenomens "ielas bērni" ir tik complicēts, ka tas nav viegli aprakstāms un izskaidrojams. Tā cēloņi un sekas saistīti ar daudzām citām problēmjomām, tādām kā trūkums, bezdarbs, narkomānija, noziedzība u. c.

Pirmais solis, lai jebkura problēma tiktu efektīvi risināta, ir tās atzišana. Lai arī terminu "ielas bērni" kopš deviņdesmito gadu vidus Latvijā laiku pa laikam lieto gan speciālisti, gan žurnālisti, gan politiķi, tā nozīme joprojām paliek neskaidra. Šo terminu masu mediji bieži izmanto, lai pievērstu uzmanību vai radītu sensāciju.

Speciālisti atkarībā no tā, kādu institūciju pārstāv, bieži atšķirīgi interpretē šo terminu. Piemēram, pedagogi raksturo ielas bērnus kā skolu neapmeklējošus bērnus, policisti – kā bērnus likumpārkāpējus, sociālie darbinieki – kā klaiņojošus bērnus vai bērnus no disfunkcionālām ģimenēm.

Termins "ielas bērni" dažādās valstīs tiek definēts atšķirīgi, dažkārt pat pastāv vienlaikus vairākas interpretācijas. Visbiežāk, raksturojot ielas bērnus, tiek novērtēta bērnu:

- saikne ar ģimeni;
- deviantās² uzvedības pakāpe;
- nodarbošanās uz ielas.

Nereti bērnu kļūšana par ielas bērniem tiek aplūkota kā process, kas sākas ar nelielu uz ielas pavadīto laiku līdz pat pastāvīgai dzīvei uz ielas.

Neraugoties uz šīm dažādajām pieejām, ir svarīgi saprast to specifisko, kas raksturīgs katrai valstij, šajā gadījumā – Latvijai.

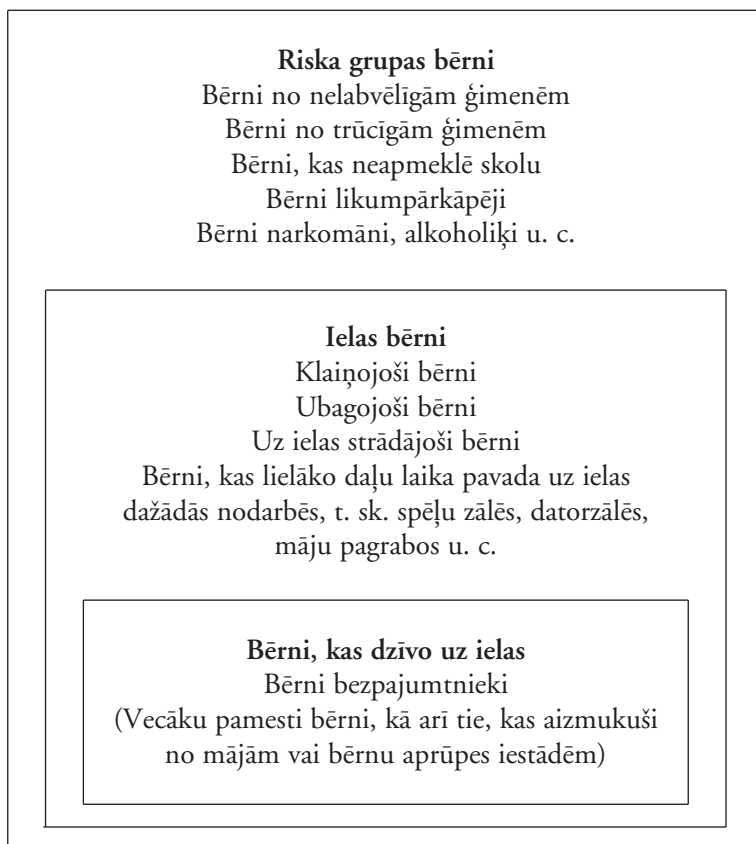
² Rīcības novirze no sociālām normām, sabiedrībā pieņemtiem standartiem.

Analizējot gan dažādu speciālistu viedokļus, gan pētījumos un masu medijos izmantotās termina interpretācijas, ir acīmredzami, ka par ielas bērniem Latvijā tiek uzskatīti bērni, kas lielāko diennakts daļu pavada uz ielas. Tie ir gan bērni, kas aizmukuši vai padzīti no mājām un nakšņo uz ielas, gan bērni, kurus pieaugušie nepietiekami uzrauga un aprūpē, tāpēc tie lielāko daļu laika pavada uz ielas.

Tādējādi šai pētījumā ar terminu "ielas bērni" jāsaprot gan bērni, kas pastāvīgi dzīvo uz ielas, gan bērni, kuri uz ielas pavada lielāko daļu laika.

Šāda pieeja ir balstīta uz Latvijā līdz šim izmantoto, ar šo problēmu saistīto, konceptu un terminu analīzi (sk. 1. shēmu). Galvenais arguments šādas pieejas izmantošanai – tā precīzi atspoguļo Latvijas situāciju, jo lielākajai daļai bērnu, kas pavada laiku uz ielas, ir saikne ar ģimeni un visbiežāk viņi atgriežas mājās, lai pārnakšnotu.

1. shēma. Termins "ielas bērni" citu konceptu vidū

Jāuzsver fakts, ka līdz šim jēdziens "ielas bērni", kā arī citi ar to saistītie termini, gan presē, gan valsts un pašvaldību dokumentos galvenokārt tiek lietoti bez skaidrojumiem.

Dažādos dokumentos lietoto konceptu sakārtošana uzskatāmi parāda, ka termins "ielas bērni" aptver plašāku bērnu grupu, ne tikai bērnus, kas dzīvo uz ielas. Grupā "ielas bērni" uz ielas dzīvojošus bērnus iespējams izdalīt kā atsevišķu apakšgrupu. Tas dos iespēju apkopot specifiskus datus par šo grupu, kā arī novērtēt uz ielas dzīvojošo bērnu īpatsvaru kopējā ielas bērnu skaitā. Vēl viens arguments par labu plašākam definējumam ir koncepta "socializācija"³ lielā nozīme, raksturojot ielas bērnu grupu. Parasti bērna socializācijas procesā galvenā loma ir ģimenei un skolai, savukārt ielas bērniem tā ir iela – vieta, kur tiek pavadīta lielākā daļa laika, vieta, kur bērni mācās dzīvot sabiedrībā, apgūst dzīvei nozīmīgas iemaņas un prasmes un visbeidzot veido savu vērtību sistēmu.

1.2. Kāpēc bērni izvēlas dzīvi uz ielas?

Šī problēma konceptuāli rodas kā pretruna starp to, ko bērnam var nodrošināt un sniegt ģimene un ko viņam iespējams saņemt ielas vidē starp saviem vienaudžiem. Problēmas fenomens slēpjas apstākļi, ka ielas vide šiem bērniem bieži vien ir labvēlīgāka un pat drošāka nekā mājas vai arī ar tās palīdzību viņi iegūst papildu atbalstu ģimenei, kura nonākusi grūtībās un nespēj saviem spēkiem atrisināt problēmas un apmierināt savas vajadzības.

Pētnieki, kas pievērsušies ielas bērnu fenomenam pasaulē, savos darbos min trīs nozīmīgus iemeslus, kuri saistīti ar šo fenomenu: nabadzība, vardarbība, modernizācija.⁴

Cik lielā mērā iepriekšminētie secinājumi attiecas uz Latviju?

Nabadzība

Nabadzības pētījumi liecina, ka Latvijā vērojama krasa sabiedrības polarizēšanās. Ja salīdzina patēriņa līmeņa atšķirību starp tiem 20% iedzīvotāju, kuri ir labāk nodrošināti, un tiem 20%, kas ir vissliktāk nodrošināti, tad attiecīgi skaitļi ir 203 ASV dolāri un 35 ASV dolāri mēnesī, reķinot uz vienu iedzīvotāju, jeb starpība ir 5,7 reizes.

³ Personības tapšanas process, kurā bērns iegūst informāciju, apgūst sociālās normas, darbību, spējas, garīgās vērtības, lai varētu dzīvot un sekmīgi darboties sabiedrībā.

⁴ *Aptekar, Lewis. Cross-Cultural Research. Vol. 28, No. 3, August 1994, p. 30.*

Visi pētnieki ir vienprātis, ka viena no nabadzības riskam visvairāk pakļautajām grupām ir mājsaimniecības, kurās ir bērni.⁵ Latvijā liela daļa bērnu dzīvo trūcīgās ģimenēs, kur pārtikai tiek tērēti vairāk nekā 50% no ģimenes kopējiem ienākumiem. Trūcīgās mājsaimniecībās parasti ir lielāks vidējais bērnu skaits.

Īpaši smagā situācijā atrodas ģimenes, kurās bērnu audzina viens pieaugušais. Neraugoties uz nacionālajos pētījumos minēto valsts ekonomisko augšupeju un vērojamo iekšzemes kopprodukta pieaugumu, šo ģimeņu ienākumi pēdējo gadu laikā nav palielinājušies, bet 2000. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, pat samazinājušies.⁶ Tas norāda, ka praksē ekonomikas attīstība notiek uz sociālās labklājības un taisnīguma rēķina.

Vardarbība

Ar katru gadu pieaug vardarbībā cietušo bērnu skaits. 2000. gadā tika reģistrēti 935 gadījumi, kad noziedzīgu nodarījumu dēļ cietuši bērni. Tas ir par 234 gadījumiem vairāk nekā 1998. gadā. Statistika ne vienmēr pilnībā atspoguļo reālo situāciju. Var apgalvot, ka vardarbība pret bērniem notiek daudz biežāk. Bērni cieš no vardarbības gan ģimenē, gan skolā, gan uz ielas.

Modernizācija

Modernizācija ir faktors, kura ietekmi uz ielas bērnu problēmas veidošanos ir sarežģīti izvērtēt. Jau 1997. gadā Apvienoto Nāciju Bērnu fonda (UNICEF) pētījumā "Bērns uz ielas" tika konstatēts, ka ielas vide ir kļuvusi ārēji pievilcīga un vilina bērnus ar savu piedāvājumu un iespējām (piemēram, spēļu zāles, naktsklubu, interneta kafējnīcas u. c.). Izplatīta arī parādība, ka cerībā nopelnīt daudzas ģimenes ar bērniem, kā arī bērni vieni paši ierodas Rīgā un citās lielajās pilsētās. Tā nepilngadīgie dodas uz Rīgu ubagot, strādāt uz ielas, iesaistās prostitūcijā.

Pētījumā "Bērns uz ielas" pirmo reizi Latvijā tika analizēti cēloņi bērnu nonākšanai uz ielas. Šeit minēti 10 galvenie faktori, kas ietekmējuši problēmas attīstību: augsts nelabvēlīgo un šķirto ģimeņu skaits; liels skaits vientuļām mātēm dzimušo bērnu; nekoordinēts valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju darbs; statistikas datu bāzes trūkums par bērnu stāvokli valstī; kvalificētu sociālo pedagogu un sociālo darbinieku nepietiekamība; sociālās palīdzības trūkums tiem, kam tā visvairāk nepieciešama; nelabvēlīgi

⁵ Sociālais ziņojums 2000. LR Labklājības ministrija. Rīga, 85. lpp.

⁶ Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

faktori skolās, kas palielina no skolas bēguļojošo bērnu skaitu; maksātnespējīgo ģimeņu izlikšana no dzīvokļiem; ielas vides ārējā pievilcība.

Pētījuma ietvaros tika intervēti arī 62 bērni no 5 līdz 15 gadu vecumam Rīgas ielās. Par galvenajiem cēloņiem dzīvei uz ielas paši bērni nosauca:

- naudas trūkumu ģimenē (39%);
- regulārus konfliktus ģimenē (36%);
- vientulību (25%).⁷

Informācija par raksturīgākajiem cēloņiem bērnu nonākšanai uz ielas, kas ir Rīgas pašvaldības krīzes centra ielas bērniem "Marsa gatve" rīcībā, cieši sasaucas ar 1997. gada UNICEF pētījumā iegūtajiem datiem. Galvenie iemesli, kāpēc bērni nonākuši centrā:

- bērnu vecākiem ir atkarības problēmas (alkoholisms, narkotikas), viņi dzīvo anti-sanitāros apstākļos;
- bērni ir klaiņojuši;
- bērni ir pamesti, atstāti bez uzraudzības;
- bērni ir cietuši no vardarbības;
- bērniem ir konflikti ar vecākiem;
- bērni aizbēguši no bērnu aprūpes iestādēm u. c.

Skolas neapmeklēšana un pamešana var būt vienlaikus gan cēlonis, gan sekas tam, ka bērns kļūst par ielas bērnu.

Sabiedriskās organizācijas "Atbalsts" PHARE LIEN demokrātijas programmas ietvaros veiktais pētījums (1999) par bērnu aiziešanu no skolas nosaka trīs pamatcēloņu grupas, kāpēc bērni pamet skolu.

1. Skolu agrāk vai vēlāk pamet neveselī bērni, t. i., bērni ar īpašām vajadzībām, kuru veselības stāvoklis nav diagnosticēts un nav nodrošināta nepieciešamā individuālā pieeja.

Speciālisti atzīst, ka bērni ar attīstības novirzēm veido antisociālas uzvedības riska grupu. Bērni ar psiholoģiskās attīstības aizturēm ir viegli ietekmējami. Tāpēc viņu nokļūšana uz ielas ir ļoti bīstama gan pašiem bērniem, gan sabiedrībai kopumā.

⁷ "Bērns uz ielas". Projekts. UNICEF Latvijas Republikas Nacionālā komiteja, Rīga, 1997.

2. Skolu pamet bērni ar vājām sociālās adaptācijas spējām, kas izveidojušas ģimenē nelabvēlīgos audzināšanas un socializācijas apstākļos.

3. Skolu pamet nabadzības un ar to saistīto parādību dēļ. Nav apģērba, trūkst līdzekļu transportam un mācību līdzekļu iegādei, skolēniem ir nepieciešams strādāt vai jāpieskata mazākie bērni, kamēr māte strādā.

Pētījumā konstatēts, ka Latvijā ir izveidojusies pretruna: skolotāji ir pietiekami kompetenti skolēnu pašizjūtas problēmā, bet praksē sekmē audzēkņu pazeminātu pašizjūtu, kas ir viens no iemesliem, kāpēc bērni pamet skolu un bieži kļūst par ielas bērniem. Vērojama arī tendence, kad skolas cenšas atbrīvoties no tā sauktajiem "problēm-bērniem". Tas nozīmē, ka šiem bērniem būs grūti sekmīgi turpināt mācības, iegūt augstāku izglītību un iekļauties mūsdienu sabiedrībā, viņiem draud bezdarbs vai slikti atalgots darbs.

2001. gadā intervijās ar bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītiem speciālistiem gūtie rezultāti ļauj secināt, ka **problēmas cēloņos pēdējos gados nav notikušas būtiskas pārmaiņas**. Speciālisti secina, ka ielas bērnu problēmu izraisa virkne riska faktoru Latvijas ekonomiskajā un sociālajā sfērā – bezdarbs, vājš valsts un pašvaldību atbalsts ģimenēm ar bērniem⁸, zemas algas un augsti komunālie maksājumi, ierobežotas brīvā laika pavadīšanas iespējas bērniem no trūcīgām ģimenēm, ģimeņu ar bērniem izlikšana no dzīvokļiem u. c. (sk. 2. pielikumu). Šie faktori nelabvēlīgi ietekmē ģimeņu funkcionēšanu. Ģimenes, kas nonākušas trūcumā, bieži kļūst nelabvēlīgas, jo, ilgstoši nespējot atrisināt savas problēmas, saglabājas psiholoģiska spriedze, stress, bezcerības izjūta. Rodas konflikti, alkoholisms, antisanitāri apstākļi mājās, vecāki pamet novārtā bērnus, jo nespēj tikt galā paši ar savām problēmām.

Jāpiebilst, ka ielas bērni nāk arī no šķietami labvēlīgām ģimenēm. Šādas ģimenes bieži raksturo darbā aizņemto vecāku sindroms – bērns nesaņem pietiekamu vecāku uzmanību un arī uzraudzību.

Abos gadījumos ielas bērniem raksturīgās izjūtas ir vienādas – viņi jūtas nemīlēti, nevienam nevajadzīgi, vientuļi. Dzīvē uz ielas bērni meklē risinājumu.

⁸ Mazi valsts ģimenes pabalsti un pašvaldību sociālie pabalsti, neattīstīts ģimenes atbalsta pakalpojumu tīkls, t. sk. bērnu pieskatīšanas pakalpojumi, ģimenes križu u. c. profesionālās konsultācijas, nepietiekama pašvaldību palīdzība trūcīgo ģimeņu dzīvokļu jautājumu risināšanā, nedarbojas mehānisms par uzturlīdzekļu piedziņu no vecākiem, kuri nepiedalās bērnu audzināšanā, u. c.

1.3. Cik izplatīta ir problēma?

Latvijā nav statistikas par ielas bērniem. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, nav skaidras vienošanās starp speciālistiem terminoloģijas jautājumā – kas ir ielas bērni Latvijā. Otrkārt, ielas bērni ir ļoti mobila grupa, kas dzīvo savu ielas dzīvi, laiku pa laikam mainot gan mājokli, gan dzīvesveidu – dzīvojot kādu laiku uz ielas, kādu – kopā ar ģimeni, kādu – bērnu aprūpes iestādē un atkal uz ielas. Tātad nav iespējams veikt uzskaiti ar tradicionālām metodēm. Treškārt, ielas bērni kā grupa nav iekļauta statistikas pārskatos, lai gan saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu valstij ir jāveic statistiska uzraudzība pār bērnu tiesību aizsardzību valstī.

Raksturīgi, ka Latvijā trūkst pētījumu arī par citām problēmām, kuras nevar izpētīt tikai ar tradicionālām pieejām un kvantitatīvām pētījumu metodēm, piemēram, pētījumi par bērnu prostitūciju, bērnu ekspluatāciju u. c.

Ielas bērnu problēmas izplatības novērtēšana Latvijai ir nopietns izaicinājums arī starptautiskās sabiedrības priekšā. 2001. gada janvārī ANO Bērnu tiesību komiteja noslēguma secinājumos norādīja, ka Latvijā nav pilnībā izstrādāta sistemātiska un visaptveroša datu vākšanas sistēma par visām bērnu grupām. Šai sistēmai jāaptver visi bērni līdz 18 gadu vecumam, it sevišķi bērni, kas ir īpaši neaizsargāti, t. sk. bērni, kuri dzīvo uz ielas.⁹

Lai atspoguļotu ielas bērnu fenomenu, šobrīd iespējams aplūkot tikai statistiku, kas norāda uz problēmas cēloņiem un sekām vai raksturo riska grupu, no kuras visbiežāk nāk ielas bērni.

2000. gadā Latvijā 154 934 bērni dzīvoja mazaizsargātās¹⁰ ģimenēs. Tas ir 29% no visiem līdz 17 gadu veciem bērniem Latvijā, bet 18 821 bērns dzīvoja nelabvēlīgās ģimenēs (sk. 4. pielikumu).

Laika posmā no 1998. līdz 2000. gadam bāriņtiesas pārtraukušas vai ar tiesas spriedumu izbeigušas vecāku varu 5297 personām, bet bērnu skaits šajās ģimenēs bija 7747.

Šie skaitļi norāda uz valstī pastāvošo labvēlīgo vidi ielas bērnu skaita pieaugumam, jo, kā minēts iepriekš, ielas bērni pārsvarā nāk no disfunkcionālām ģimenēm.¹¹

⁹ ANO Bērnu tiesību komitejas noslēguma secinājumi: Latvija. Bērnu tiesību komiteja, 26. sesija, saskaņā ar konvencijas 44. pantu iesniegto dalībvalstu ziņojumu izskatīšana. 2001. gada 26. janvāris.

¹⁰ Ģimenes, kas atrodas pašvaldības sociālās palīdzības dienesta uzskaitē.

¹¹ Ģimenes, kas dažādu iemeslu dēļ (piemēram, trūkums, nepilna ģimene u. c.) nespēj pildīt tām paredzētos uzdevumus un funkcijas, piemēram, audzināšanas, saimnieciski ekonomisko u. c.

Ielas bērnu problēma zināmā mērā saistīta arī ar skolas neapmeklēšanu. 2000. gadā valstī no visiem 308 590 reģistrētiem bērniem vecumā no 7 līdz 15 gadiem 14 818 nebija reģistrēti izglītības iestādēs (4,80%). No izglītības iestādēs reģistrētajiem skolu neapmeklēja 2607 bērni vai 0,84%. Galvenie iemesli, kāpēc bērni neuzsāka mācības:

- slimības dēļ (566);
- vecāku bezatbildības dēļ (444);
- sociālu problēmu dēļ (339).

2000. gadā vislielākais bērnu skaits, kas nebija uzsākuši mācības, reģistrēts: Rīgā – 813, Liepājā – 160 un Daugavpilī – 111. Līdzīgi kā skolu neapmeklējošo bērnu problēma, arī ielas bērni ir lielo pilsētu fenomens.

Uz problēmas izplatīšanos norāda arī tādu statistikas rādītāju pieaugums kā nepilngadīgo izdarītie noziedzīgie nodarījumi¹², nepilngadīgie narkomāni¹³, policijas reidu laikā uz ielām aizturēto bērnu skaits¹⁴.

Gandrīz visi šie rādītāji ar katru gadu pieaug, neraugoties uz vispārējo bērnu skaita samazināšanos valstī. Bērnu skaits vecumā līdz 17 gadiem kopš 1989. gada samazinājies par 147 272 bērniem jeb par 22%.¹⁵

Speciālisti atzīst, ka situācija attiecībā uz ielas bērniem ar katru gadu turpina pasliktināties.

Nevalstisko organizāciju vadītāju un speciālistu aptaujā iegūtie dati liecina, ka ielas bērnu skaits Latvijā varētu būt no 3000 līdz 5000, bet vairāk nekā 1000 no viņiem gandrīz visu laiku (arī naktis) pavada ārpus mājām.

¹² Pēdējo 10 gadu laikā nepilngadīgo pastrādāto likumpārkāpumu skaits pieaudzis par 63%. 2000. gadā Valsts policijas uzskaitē par noziedzīgiem nodarījumiem reģistrēti 3923 bērni. Noziedzību veicinošs faktors ir tas, ka daudzi jaunieši nekur nestrādā un nemācās, kā arī bieži vien netiek audzināti ģimenē. Vairāk nekā puse no notiesāto nepilngadīgo skaita nekur nestrādā un nemācās, 4–7% ir audzināti ārpus ģimenes.

¹³ Salīdzinot ar 1995. gadu, kad uzskaitē bija 5 bērni – narkomāni, 2000. gadā bērnu – narkomānu – skaits pieaudzis līdz 289. Turklāt speciālisti atzīst, ka šī statistika neatspoguļo reālo situāciju. Narkomānu skaits, iespējams, ir daudz lielāks.

¹⁴ Nepilngadīgo lietu inspektoratu dienests (NLID) 2000. gadā reidu laikā pavisam aizturējis 2503 nepilngadīgos, bet NLID uzskaitē atradās 4030 bērnu.

¹⁵ Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

1.4. Kā dzīvo bērni uz ielas?

Ielas bērni vairāku gadu laikā ir labāk pielāgojušies ielas dzīvei – viņi vairs nav uz ielas tik pamanāmi un labāk prot izvairīties no policijas darbiniekiem. Viņi nestaigā pa ielu naktīs, bieži vasaras laikā pat izbrauc ārpus pilsētas, lai pārnakšnotu drošā vietā. Bērni retāk ubago, sēžot uz ielām, viņi lūdz naudu, staigājot pa kafejnīcām, veikaliem. Var teikt, ka bērni ir apguvuši īpašu "ielas gudrību" un dzīvo pēc saviem ielas noteikumiem. Ņemot vērā ierobežoto pētījumu skaitu par ielas bērniem, nav zināms, cik lielā mērā ielas bērnus izmanto noziedzīgie grupējumi, tomēr pastāv liela varbūtība, ka ielas bērni tiek iesaistīti organizētajā noziedzībā.

Ielas bērnu vidējais vecums kļūst mazāks. Agrāk klaiņoja pārsvarā pusaudži, bet tagad klaiņo, jau sākot no deviņiem gadiem vai pat vēl agrāk. Iela ir šo bērnu dzīvesveids.

Liela daļa bērnu ir pieraduši pie šāda dzīvesveida un uzskata, ka, dzīvojot uz ielas, ir iespēja nopelnīt un iegādāties ilgi kārotas lietas, neapmeklēt skolu, iegūt brīvību un neatkarību no vecākiem, kā arī daudz draugu, interesanti pavadīt laiku. Šeit veidojas viņu izpratne par labklājību. Tomēr ielas bērnu izraudzītie ceļi, kas ved uz labklājību, visbiežāk ir atšķirīgi no sabiedrībā pieņemtajiem.

Vienlaikus ielas bērni salīdzinoši vairāk ir pakļauti dažādām bīstamām situācijām un negatīvām ietekmēm, tai skaitā – seksuālajai izmantošanai, vardarbībai, agrīnai smēķēšanai, alkohola un narkotiku lietošanai, veselības traucējumiem, pašnāvību mēģinājumiem, zagšanai u. c.

Iela ir pilnīgi nekontrolējama vide. Ilgstoši dzīvojot uz ielas, bērni kļūst "atkarīgi" no tās, bet viņi ir pārliecināti, ka bauda pilnīgu brīvību. Bērni dzīvo bez ierobežojumiem, noteikumiem, disciplīnas.

Secinājumi

- Ielas bērni ir bērni, kuri lielāko laika daļu pavada uz ielas (vārda plašākajā nozīmē, arī māju bēniņos, pagrabos, pamestās mājās, spēļu zālēs u. c.). Viņi nesaņem pietiekamu atbalstu no savas ģimenes. Tie ir klaiņojoši, ubagojoši, uz ielas strādājoši bērni. Starp šiem bērniem ir arī tādi, kuriem iela kļuvusi par pastāvīgu apmešanās vietu un kuriem nav saiknes ar ģimeni.
- Problēmu "ielas bērni" raksturo cēloņu komplekss, kas ietver: nelabvēlīgus sociālekonomiskos faktorus, šo faktoru ietekmi uz ģimenes situāciju, veicinot disfunkcionālu ģimeņu skaita pieaugumu un nepietiekamu sociālo atbalstu šīm ģimenēm.

- Ielas bērni ir pakļauti nabadzībai, pārtikas trūkumam, izsalkumam, antisanitāriem un neveselīgiem dzīves apstākļiem, narkotikām, uzņēmībai pret slimībām, ievainojumiem un nelaimes gadījumiem uz ielas vai fiziskai un seksuālai vardarbībai no vecākiem bērniem un pieaugušajiem, ielas bērniem trūkst vecāku atbalsta, disciplīnas, sociālo pakalpojumu un padoma, ir grūtības iegūt izglītību, darbu, izvairīties no ģimenes problēmām.
- Ilgstoša dzīve ielas vidē atstāj dziļu ietekmi uz bērniem, samazina viņu spējas turpmāk veiksmīgi funkcionēt sabiedrībā, viņi veido īpašu subkultūru ar izkropļotu vērtību sistēmu.
- Pēdējo gadu laikā ir notikusi kvalitatīva problēmas attīstība, bērni apguvuši specifiskas iemaņas un labāk pielāgojušies dzīvei uz ielas.
- Problēmas sekas skar visu sabiedrību, un nākotnē tās arvien jūtāmāk ietekmēs sabiedrības labklājību un drošību, kā arī palielinās sociālās sfēras izmaksas.
- Izmantojot Latvijā pieejamo statistiku, nav iespējams noteikt ielas bērnu skaitu, kā arī uz ielas dzīvojošo bērnu skaitu.
- Statistikas pārskatos Latvijā netiek izdalīta bērnu grupa, kas dzīvo uz ielas, tāpēc šāda informācija netiek apkopota.
- Visi statistikas rādītāji, kas raksturo riska grupas bērnu skaitu Latvijā, pēdējo gadu laikā ir palielinājušies.

2. IELAS BĒRNU PROBLĒMA UN BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS SISTĒMA LATVIJĀ

Valsts spējas risināt ielas bērnu problēmu nevar aplūkot kā atbildības pieprasīšanu no atsevišķām institūcijām vai vainot tās pienākumu nepildīšanā, bet ir nepieciešams noteikt vājās vietas visā bērnu tiesību aizsardzības sistēmā. Ielas bērnu pastāvēšana ir kompleks process, un tas ir cieši saistīts ar bērnu un ģimeņu situāciju valstī kopumā. Ielas bērni ir tikai "aisberga" daļa, kas kļuvusi visiem acīmredzama un vērš valsts un sabiedrības uzmanību uz to, ka līdzšinējā politika bērnu tiesību aizsardzības jomā visiem bērniem nav spējusi nodrošināt vienādas tiesības uz attīstību.

2.1. Galvenās barjeras bērnu tiesību aizsardzības sistēmā

Institūciju sadarbība un atbildība par bērnu tiesību
nodrošināšanu

Bērnu tiesību aizsardzības sistēmu Latvijā (sk. 2. shēmu) raksturo atbildības sadrumstalotība starp neskaitāmām ministrijām un citām institūcijām, un tādēļ ir sarežģīti veidot un īstenot integrētu bērnu un ģimenes atbalsta politiku valstī. Atbildības sadrumstalotība, no vienas puses, un nespēja sadarboties, no otras puses, ir radījusi situāciju, kad bērna labklājība valstī tiek aplūkota atrauti no ģimenes labklājības. Katra ministrija izstrādā savu politiku. Ministrijas neiesaistās kopīgas politikas veidošanā. Pie šādas ministriju striktas norobežošanās nav iespējams efektīvi risināt starpdisciplinārus jautājumus, piemēram, bērnu tiesību aizsardzību, nav iespējams arī veidot preventīvas programmas, kas vērstas uz problēmu cēloņu novēršanu.

Kompetenču sadalījums starp valsts institūcijām, kas noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likumā, neveicina vienotas valsts politikas izveidošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā. Piemēram, likumā norādīts, ka Izglītības un zinātnes ministrijas kompetencē ir izstrādāt valsts politikas projektu bērnu tiesību aizsardzības jomā, bet Labklājības ministrijas kompetencē – izstrādāt valsts politikas projektus bērnu un ģimenes sociālās

drošības, t. sk. – sociālās apdrošināšanas, sociālās palīdzības, veselības aprūpes un medicīniskās rehabilitācijas, kā arī pusaudžu nodarbinātības jomā. Pie šāda kompetenču sadalījuma un vājās sadarbības ir sarežģīti veidot un realizēt vienotu valsts politiku. Tādējādi tiek izstrādātas vairākas stratēģijas vienā nozarē, kuras sagatavojot un īstenojot, notiek ļoti ierobežota informācijas apmaiņa, pasākumu un resursu koordinēšana.

Valsts līmeņa institūciju pienākums ir veidot valsts politiku bērnu tiesību aizsardzības jomā, sniegt priekšlikumus, kā attīstīt bērnu tiesību aizsardzības sistēmu, koordinēt un metodiski vadīt valsts un pašvaldību institūciju darbību bērnu tiesību aizsardzībā. Tomēr šīm institūcijām nav dotas pietiekamas pilnvaras, kā arī trūkst resursu, lai praktiski koordinētu un vadītu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu valstī.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības centra (VBTAC) uzdevums saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu ir uzraudzīt likumu un citu normatīvo aktu ievērošanu bērnu tiesību aizsardzībā, kā arī koordinēt valsts un pašvaldības iestāžu, sabiedrisko organizāciju un privāto iestāžu darbību bērnu tiesību aizsardzībā. VBTAC rīcībā šobrīd nav resursu, lai realizētu šo funkciju. Tādējādi bērnu tiesību ievērošanas uzraudzība pašvaldībās šobrīd ir ierobežota, jo VBTAC pakļautībā nav likumā paredzēto bērnu tiesību aizsardzības inspekciju (inspektoru)¹⁷. Lai arī VBTAC cenšas panākt finanšu līdzekļu piešķiršanu šādu inspekciju izveidošanai, jautājums gadu no gada tiek atlikts. Viens no iemesliem – politiķi netic, ka inspekcijas praktiski spēs nodrošināt likumu izpildes uzraudzīšanu pašvaldībās, turklāt, samērojot ar ieguldītajiem finanšu līdzekļiem, atdeve var izrādīties minimāla. Pašvaldības nav ieinteresētas kontroles palielināšanā, tāpēc arī neatbalsta šādas institūcijas izveidošanu. Tādā veidā **valsts rīcībā ir ierobežots mehānismu loks, kā pārraudzīt bērnu tiesību aizsardzību valstī**. Šobrīd Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kā arī VBTAC nolikumā paredzēto pārraudzību pār bērnu tiesību ievērošanu veic tikai VBTAC pārraudzības daļa trīs cilvēku sastāvā.

Galvenie VBTAC izmantotie pārraudzības instrumenti šobrīd ir: iedzīvotāju un institūciju iesniegumu izskatīšana (komplicētos gadījumos tiek izveidotas speciālas komisijas), sistemātiska bērnu viedokļu uzklauššana¹⁸, konkrētu problēmjautājumu padziļināta izpēte un priekšlikumu izstrāde (piemēram, 2001. gadā – par tiesas lomu bērnu tiesību aizsardzībā, bērniem aprūpes institūcijās).

¹⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65. panta 2. punkts nosaka, ka Valsts bērnu tiesību aizsardzības centra pakļautībā ir rajonu (pilsētu) bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (inspektori), kuru pienākums ir uzraudzīt likumu izpildi attiecīgajā administratīvajā teritorijā.

¹⁸ Reizi mēnesī tiek organizēta bērnu viedokļa diena (uzklauššanu organizē gan VBTAC uz vietas, gan izbrauc uz konkrētām institūcijām), VBTAC darbojas arī bērnu padomdevēju grupa.

Jāsecina, ka, nepildot likumā paredzētos nosacījumus¹⁹, ir izveidojusies pretruna starp VBTAC noteikto pienākumu un atbildības apjomu un centra reālo spēju tos veikt, ņemot vērā ierobežotos finanšu un cilvēku resursus. Turklāt VBTAC vienlaikus jāveic divas pretrunīgas funkcijas: jākoordinē un jāvada, kā arī jākontrolē bērnu tiesību aizsardzības sistēma valstī.

Bērnu tiesību aizsardzību konkrētā administratīvā teritorijā saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu un likumu "Par pašvaldībām" veic attiecīgā pašvaldība. Pašreiz rajonu un republikas pilsētu izglītības pārvaldēs darbojas pašvaldību bērnu tiesību aizsardzības speciālisti. Diemžēl bērnu tiesību aizsardzības centri darbojas tikai atsevišķās pilsētās, piemēram, Rīgā, Valkā. Pašvaldības savas kompetences un likumu ietvaros darbojas patstāvīgi, un tās var kontrolēt un dot saistošus norādījumus tikai likuma ietvaros noteiktās institūcijas, piemēram, Valsts izglītības inspekcija, Valsts sanitārā inspekcija u. c.

Stratēģija bērnu tiesību aizsardzības jomā

Kopš 1999. gada saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65. panta 1. punktu ik gadus tiek izstrādāta valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai. Šīs programmas ietvaros jau divus gadus pēc kārtas tiek atbalstītas arī iniciatīvas, kas uzlabo ielas bērnu situāciju. Lai arī pozitīvi vērtējams Valsts bērna tiesību aizsardzības centra darbs šo programmu izstrādē un realizācijā²⁰, nevar viennozīmīgi apgalvot, ka šīs programmas saasniedz izvīzītos mērķus. Tam ir vairāki iemesli.

Pirmkārt, programmas nav balstītas uz ilgtermiņa stratēģiju, jo tādas bērnu tiesību aizsardzības jomā nav.

Otrkārt, šo programmu finansējums ir neliels²¹ un, ņemot vērā, ka jau tā ierobežoto līdzekļu izmantošana notiek bez ilgtermiņa stratēģijas, programmu efektivitāte nevar būt augsta. Līdzšinējais līdzekļu izlietojums bērnu tiesību aizsardzībā nav izvērtēts saistībā ar paveikto.

Treškārt, lai efektīvi risinātu ar bērnu tiesību aizsardzību saistītus jautājumus, to nav iespējams darīt atrauti no ģimenes aizsardzības kopumā. Diemžēl ikgadējās valsts

¹⁹ Rajonu (pilsētu) bērnu tiesību aizsardzības inspekciju izveidošana.

²⁰ Programmu sagatavošanā tiek iesaistīts plašs valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju speciālistu loks, bet realizācija notiek uz konkursa pamata.

²¹ Programmu realizācijai izlietotie līdzekļi: 1999. gadā – Ls 118 187; 2000. gadā – Ls 105 190; 2001. gadā – Ls 119 790.

programmas netiek veidotas kā integrētas programmas bērna un ģimenes atbalstam, bet citādi nav iedomājama ilgtspējīga bērnu stāvokļa uzlabošana.

Ceturtkārt, ikgadējās valsts programmas pēdējos gados nekad netiek pieņemtas savlaikus. Tas vēl vairāk pazemina programmu efektivitāti, jo gadam plānotos pasākumus nākas realizēt trīs, četrus mēnešu laikā! Piemēram, valsts programmu 2000. gadam apstiprināja 2000. gada 5. septembrī, bet valsts programmu 2001. gadam – 2001. gada 24. jūlijā.

Pozitīvi vērtējama Nacionālās programmas pret bērniem vērsts vardarbības novēršanai 2000.–2004. gadam izstrāde un realizācija, kā iespaidā, piemēram, 2000. gadā 577 bērni saņēmuši no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātus profesionālus rehabilitācijas pakalpojumus. Pašreiz notiek valsts stratēģijas izstrāde bērnu noziedzības novēršanai, un liela daļa tajā iekļauto pasākumu varētu veicināt ielas bērnu problēmas risināšanu.

Tomēr vienlaikus jāatzīst, ka, nepastāvot vienotai stratēģijai bērnu tiesību aizsardzībā, ir izveidojusies situācija, kad dažādās programmās plānotie pasākumi pārsvarā ir vērsti uz cīņu ar sekām, bet mazāk – uz secīgu profilaktisku darbu, lai novērstu problēmu cēloņus, kas ir izšķiroši, ja vēlamies samazināt ielas bērnu skaitu.

Nepieciešams veidot stratēģiju, kas būtu orientēta nevis uz krīzes situāciju risināšanu un seku novēršanu, bet gan uz pēctecīgu aprūpi, ņemot vērā ilgtermiņa attīstības vajadzības.

Integrēta ģimenes un bērna atbalsta politika

Nelabvēlīgā situācija ģimenē ir viens no izšķirīgiem faktoriem bērnu nokļūšanai uz ielas, tāpēc ģimenes labklājības uzlabošanai jābūt uzmanības centrā, ja nākotnē vēlamies samazināt ielas bērnu problēmu. Cieši saistīti ir vairāki darbības virzieni:

- nabadzības ierobežošana;
- atbalsts ģimenēm ar bērniem;
- bērnu tiesību nodrošināšana.

Visas šīs jomas būtu nepieciešams integrēt vienotā valsts ģimenes atbalsta politikā, kas izpaužas kā vienota pieeja un pasākumu kopums ģimenes jautājumu risināšanā.

Solis virzienā uz vienotu ģimenes atbalsta politikas izveidi ir Labklājības ministrijā izstrādātās pamatnostādnes koncepcijai par "Par valsts un pašvaldību atbalsta politiku

ģimenēm ar bērniem". Šo projektu 2000. gada 1. februārī akceptēja Ministru kabinetā. Par galveno pamatojumu šādas koncepcijas nepieciešamībai projekta autori min Latvijas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas problēmu, ka valstī nav vienota koordinācijas mehānisma, lai saskaņotu dažādu nozaru izstrādāto un realizēto politiku un īstenotos pasākumus ģimenes interešu aizsardzībā un nepieciešamā atbalsta nodrošināšanā, – tādējādi atsevišķu institūciju darbības uzdevumos paredzētās funkcijas pārklājas. Uzsverts, ka atsevišķi, nesaistot ar ģimeni, tiek risināti bērnu tiesību, sociālās drošības, izglītības, nodarbinātības un citi jautājumi. Ar šo jautājumu risināšanu nodarbojas vairākas dažādu līmeņu institūcijas, kuras nav savstarpēji saistītas. Institūciju darbība vērsta tikai uz bērnu, bērnu krīzes situācijā, nelabvēlīgu, trūcīgu ģimeni, nevis uz veselīgu ģimeni kopumā, t. i., tiek strādāts ar īpašām iedzīvotāju kategorijām, sekām un to likvidēšanu.

Dokumenta izstrādes mērķis bija pamatot vienotas atbalsta politikas nepieciešamību ģimenēm ar bērniem, parādot šīs politikas izstrādes un tālākās attīstības iespējamus virzienus, noteikt atbildības sadalījuma principus starp ģimeni, sabiedrību un valsti, kā arī iezīmēt iespējamus institucionālos risinājumus ģimenes atbalsta politikas koordinēšanai. Koncepcijā uzsverts, ka ministrijām saskaņā ar to kompetenci jāizveido iekšējie mehānismi vienotas ģimenes atbalsta politikas īstenošanai.

Ilgstošā koncepcijas tapšanas gaita un garais saskaņošanas laiks vēlreiz apliecināja, cik sarežģīti ir izstrādāt šādus stratēģiskus dokumentus. Koncepcija tās apspriešanas gaitā saņēma asu kritiku no dažādām institūcijām un politiķiem. Tika apšaubīta šādas koncepcijas lietderība, uzskatot, ka visi nepieciešamie likumi un normatīvie akti, lai nodrošinātu bērna un ģimenes aizsardzību valstī, ir pieņemti, galvenais ir nodrošināt šo likumu realizāciju.

Turpinot aizsākto, Labklājības ministrija 2001. gada nogalē pabeidza darbu pie koncepcijas projekta "Par atbalstu ģimenēm ar bērniem", veica saskaņošanu ar visām ministrijām un projektu iesniedza Valsts kancelejā. Grūti prognozēt dokumenta tālāko virzību, tomēr pat pozitīva rezultāta gadījumā koncepcijas pārtapšana detalizētā, praktiski realizējamā, finansiāli pamatotā programmā un tās iedzīvināšana praksē varētu izrādīties ļoti ilgs process, jo pašreizējā veidā koncepcija ietver tikai ļoti vispārīgas vadlīnijas gan nepieciešamajiem darbības virzieniem, gan koncepcijas īstenošanas mehānismiem. Praktiski no jauna izstrādātā koncepcija maz atšķiras no jau iepriekš Ministru kabinetā apstiprinātajām pamatnostādnēm koncepcijas izstrādei.

Statistiskā uzskaitē par bērnu stāvokli valstī

Precīza informācija par problēmas apjomu ir viens no priekšnoteikumiem tās veiksmīgam risinājumam – atbilstošu programmu veidošanai un resursu piešķiršanai.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde jau otro gadu izdod statistikas biļetenu "Bērni Latvijā". Pateicoties UNICEF finansiālajam atbalstam, jau vairākus gadus tiek izdots pārskats "Bērni un ģimenes Latvijā". Ar UNICEF atbalstu Latvija piedalās Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu monitoringa (MONEE) projektā pārejai uz tirgus ekonomiku un sadarbībā ar Centrālo statistikas pārvaldi izdevusi vairākus ziņojumus par bērnu un ģimeņu situāciju Latvijā. Tomēr šajos pārskatos iekļautie dati tikai pastarpināti spēj atspoguļot ielas bērnu problēmas izplatību, precīzu datu par šo fenomenu nav.

Latvijā statistika bērnu tiesību aizsardzībā tiek veidota, balstoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.¹ pantu. Tas nosaka, ka Iekšlietu ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, Labklājības ministrija, Tieslietu ministrija, īpašu uzdevumu ministrs valsts pārvaldes un pašvaldību reformu lietās un pašvaldības nodrošina statistisko novērošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā valstī. Tas attiecas arī uz ģimenēm, kurām izbeigta vai pārtraukta vecāku vara vai kuras kopā ar bērniem izliktas no dzīvokļa, arī uz bērnu adopciju, bērnu nodošanu ārpusģimenes aprūpē, audzinoša un ārstnieciska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem, bērnu saukšanu pie kriminālatbildības un bērniem, kas kļuvuši par vardarbības upuriem. Kopsavilkums tiek iesniegts Centrālajā statistikas pārvaldē, kas reizi gadā apkopo minēto informāciju un iesniedz Valsts bērnu tiesību aizsardzības centram. Jāpiebilst, ka ar šo normu likums tika papildināts 2000. gada martā, bet līdz tam valstī nebija izstrādātas sistēmas un kritēriji, kā ievākt un apkopot informāciju par bērnu tiesību pārkāpumiem.

VBTA ir izveidojis īpašu pārskata veidlapu par konstatētiem un novērstiem bērnu tiesību pārkāpumiem pašvaldībās. Diemžēl aizpildītie pārskati ir atziti par neprecīziem, tāpēc, veidojot VBTA ikgadējo ziņojumu par bērnu stāvokli Latvijā, tiek izmantoti tikai daļēji. Tas nozīmē, ka praktiski valstī nav vispusīgas apkopotas informācijas par bērnu tiesību pārkāpumiem Latvijā.

Iepazīstoties ar VBTA izstrādātajām pārskata veidlapām par bērnu tiesību pārkāpumiem, ir acīm redzami, ka bez izsmēļošiem skaidrojumiem tās nav iespējams viennozīmīgi aizpildīt. Pārskatā izmantota struktūra, kas veidota, par pamatu ņemot ANO Konvenciju par bērnu tiesībām. Šķiet, ka šāda pārskata galvenais mērķis – atvieglot ziņojuma sagatavošanu ANO par bērnu situāciju Latvijā. Viens no izšķirošiem šā pārskata trūkumiem – tam nav skaidri izstrādātu aizpildīšanas kritēriju. Tādējādi daudzas pozīcijas pārskatā katrs speciālists interpretē atšķirīgi, piemēram, bērna tiesību uz darbu neievērošana informācijas trūkuma dēļ, bērna nelikumīga ekspluatācija ģimenē, bērna tiesību uz atpūtu un brīvo laiku neievērošana ģimenes vainas dēļ u. c. Daudzas no pārskatā ietvertajām pozīcijām nav novērtējamas tikai kvantitatīvi, bet tām nepieciešama dziļāka analīze, tāpēc interpretācija jāuztic bērnu tiesību aizsardzībā strādājošiem profesionāļiem, ļaujoties uz viņu profesionālo kompetenci.

Izglītības un zinātnes ministrijas speciālisti uzskata, ka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.¹ pants iekļauj visas likumdošanā paredzētās bērna tiesības. Pēc ministrijas domām, attiecībā uz ielas bērniem visbiežāk pārkāptas tiek bērna tiesības uz dzīvību un attīstību, uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem, izglītību un jaunradi. Daļēji tam var piekrist, tomēr, apkopojot iepriekš minētos bērnu tiesību pārkāpumus, nav iespējams noteikt, cik ielas bērnu ir valstī, jo minētie pārkāpumi var attiekties ne tikai uz ielas bērniem. Runājot par ielas bērniem, galvenais faktors ir iela, kas socializē bērnus sabiedrībai nelabvēlīgā veidā, apdraud bērnu drošību un attīstību.

Bērnu tiesību aizsardzības praksē notiek koncentrēšanās uz sekām un to diagnosticēšanu, bet riska grupas un negatīvo faktoru, kas ietekmē bērnu labklājību, noteikšana rit vāji.

Lai arī pārskatā apkopotā informācija atzīta par neprecīzu, tas atspoguļo daudzu un dažādu nozaru speciālistu viedokļus un interpretāciju par bērnu tiesību pārkāpumiem. Pārskats būtu noderīgs, lai veiktu dziļāku datu analīzi, apkopotu tendences, jo, iespējams, tas patiesāk nekā jebkad agrāk atspoguļo reālo situāciju bērnu tiesību jomā.

Jāatzīst, ka pārskatā iegūto datu atzišana par neprecīziem, izskaidrojot to ar datu vākšanas metodoloģiju, iespējams, slēpj arī tādu aspektu kā neuzticēšanos profesionālu vērtējumam.

Pēc starpministriju Bērnu tiesību aizsardzības komisijas ieteikuma izveidota darba grupa, kas strādā pie pārskata uzlabošanas²². Būtiski, lai speciālisti kritiski izvērtētu katru pārskatā iekļauto pozīciju, pirmkārt, no lietderības viedokļa, otrkārt, no datu vākšanas metodoloģijas viedokļa, ņemot vērā, ka atsevišķu problēmu mēroga noteikšanai nav iespējams izmantot tikai kvantitatīvās pētījumu metodes. Tas attiecas arī uz ielas bērniem. Lai gan statistikas apkopošana par šo grupu būs saistīta ar papildu izdevumiem, tikai iegūstot konkrētu atskaites punktu, nosakot problēmas mērogu un arī kvalitatīvās pazīmes, būs iespējams realizēt efektīvus pasākumus problēmas samazināšanai un sekot tās dinamikai.

Kā minēts iepriekš, kopš deviņdesmito gadu sākuma Latvijā strauji palielinājies bērnu skaits, kuri neapmeklē skolu. Šī problēma lielā mērā saistīta ar ielas bērnu skaita palielināšanos, jo pētījumi rāda, ka liela daļa ielas bērnu neapmeklē skolu. Līdz šim statistika par bērniem, kas neapmeklē skolu, ir bijusi nepilnīga. Koordinēta skolas vecuma bērnu reģistra izveide tika uzsākta tikai 1999. gadā, bet pirmā informācija par skolu neapmeklējošiem bērniem un neapmeklēšanas iemesliem kļuva zināma tikai 2000. gada otrajā pusē. Tomēr iegūtajiem datiem ir zema ticamība. Galvenās problēmas, kas saistītas

²² Piemēram, 2001. gada 25. aprīli notika starpministriju darba grupas tikšanās, lai izvērtētu iepriekšējā gada pārskatu. Darba grupā piedalījās gan valsts, gan pašvaldību, gan nevalstiskā sektora pārstāvji, kā arī Centrālās statistikas pārvaldes pārstāvis.

ar skolas vecuma bērnu uzskaiti, vēl līdz šim nav atrisinātas. Pirmkārt, tās ir nepilnības iedzīvotāju reģistrā, kaut gan vienlaikus jāatzīst, ka, uzlabojoties iedzīvotāju reģistra darbībai, arī statistika kļūst precīzāka. Piemēram, 1999. gadā starpība starp iedzīvotāju reģistrā un izglītības iestādēs reģistrētajiem bērniem bija vairāk nekā 30 tūkstošu, savukārt 2000. gadā, pateicoties reģistra sakārtošanai, – 14 tūkstošu. Otrkārt, pašvaldības neveic to bērnu apzināšanu, kas nav reģistrēti mācību iestādēs. Praktiski darbs notiek tikai ar bērniem, kas reģistrēti mācību iestādēs, bet tās neapmeklē.

Latvijā statistikas jomā vērojama vēl kāda parādība. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, tomēr dažkārt statistika izdala citas vecuma grupas, tādā veidā ierobežojot iespēju novērtēt bērnu situāciju valstī. Tā, piemēram, mājsaimniecības budžeta pētījumos tiek izdalītas saimniecības, kurās ir bērni tikai līdz 16 gadu vecumam, tas nozīmē, ka pārējie tiek pieskaitīti pieaugušajiem.

Tai pašā laikā jāatzīst, ka Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde profesionāli veic savu darbu, ir gatava pārskatīt datu vākšanas sadaļas un tās papildināt un pilnveidot, ja vien saņem konkrētus pasūtītāja priekšlikumus un finansējumu.

Līdz šim maz tiek izmantoti kvalitatīvi pētījumi, kas, kombinējot ar kvantitatīvajiem pētījumiem, spēj sniegt vispusīgāku priekšstatu par sociālo problēmu izplatību, cēloņiem un attīstību valstī, tajā skaitā – par ielas bērniem.

2.2. Galvenie līdzekļi, kas tiek izmantoti ielas bērnu problēmas risināšanai

Bērnu tiesību aizsardzības likums

Ielas bērnu tiesību aizsardzību garantē Latvijā spēkā esošā ANO Konvencija par bērnu tiesībām, Bērnu tiesību aizsardzības likums²³, Izglītības likums, Civillikums un citi normatīvie akti. Pēdējo gadu laikā Latvijā ir veikts nozīmīgs darbs bērnu tiesību aizsardzības juridiskās bāzes sakārtošanā. Vienlaikus jāatzīst, ka trūkst mehānismu vairāku likumu normu īstenošanai.

Praksē nedarbojas vairākas Bērnu tiesību aizsardzības likuma normas, kuru īstenošanai nav nepieciešami papildu finanšu resursi, bet, ņemot vērā ielas bērnu problēmas

²³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. pants garantē ikvienam bērnam tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Garantē katram bērnam atbilstošu uzturu, apģērbus, pajumti.

cēloņus, kuru liela daļa sakņojas pašreizējā ģimeņu situācijā valstī, to efektīvai realizācijai ir būtiska loma, lai sniegtu palīdzību ielas bērniem un viņu ģimenēm. Piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz darbā ar bērniem un ģimenēm izmantot atbalsta ģimenes un uzticības personas²⁴, ar kuru palīdzību varētu noregulēt bērna un vecāku savstarpējās attiecības, kā arī pienākumu pašvaldībām iekārtot bērna profilaktisko lietu, izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu katram bērnam, kurš ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības²⁵.

Latvijā pieņemtais Bērnu tiesību aizsardzības likums kopumā ir progresīvs un atspoguļo gandrīz visas ANO Konvencijā par bērnu tiesībām ietvertos jautājumus. Tomēr attiecībā uz ielas bērniem būtu nepieciešams likumā veikt virkni papildinājumu. Piemēram, sakārtot terminoloģijas un ielas bērnu statistiskās novērošanas jautājumu. Tas veicinātu sistemātisku darbu šajā ziņā un speciālu pasākumu attīstību pašvaldībās, lai sniegtu atbalstu ielas bērniem.

Pozitīvi vērtējami 2001. gada nogalē VBTAC sagatavotie Bērnu tiesību aizsardzības likuma grozījumi. Atsaucoties uz sabiedrisko organizāciju iniciatīvu, grozījumos iekļauti atsevišķi papildinājumi, kas attiecas uz ielas bērniem, piemēram, termina "ielas bērni" iekļaušana likumā, statistiskās uzskaites veikšana un pašvaldības atbildības palielināšana.

Ikgadējās valsts programmas bērnu stāvokļa uzlabošanai

Pozitīvi jāvērtē fakts, ka ikgadējās valsts programmas bērnu stāvokļa uzlabošanai ietvaros jau otro gadu no valsts budžeta tiek veicinātas dažādas pašvaldību un nevalstisko organizāciju aktivitātes, lai atbalstītu ielas bērnus un riska grupas bērnus. Piemēram, 2001. gada valsts programmas ietvaros piešķirti Ls 24 046, lai organizētu pasākumus sociāli maznodrošināto un ielas bērnu pilnvērtīgu dzīves apstākļu radīšanai. Pasākumi saistīti ar dienas centru, krīžu centru un nometņu organizēšanu. Negatīvais faktors ir tas, ka šo līdzekļu izlietojuma pamatā nav noteiktas stratēģijas, tāpēc, kā jau iepriekš teikts, izlietojuma efektivitāti novērtēt ir sarežģīti, turklāt finansējums ir ļoti ierobežots.

²⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pants.

²⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pants.

Finansējums

Sarežģīti ir novērtēt to finanšu līdzekļu apjomu, kas valstī atvēlēts bērnu labklājības paaugstināšanai. Praktiski nav precīzi zināms, cik liela daļa no valsts un pašvaldību budžeta tiek tērēta bērnu aizsardzībai. Arī ANO Bērnu tiesību komitejas noslēguma secinājumos norādīts, ka valsts budžeta apmēram un proporcijai Latvijā, kas tiek tērēta bērnu tiesību politikai, nav skaidri noteiktas prioritātes. Grūti pārskatāmi tie līdzekļi, kurus sociālās palīdzības veidā ģimenēs netieši saņem bērni.

Lai gan kopējais valsts izdevumu apjoms pabalstiem ģimenēm, kurās ir bērni, laika posmā no 1991. līdz 2000. gadam ir palielinājies, to īpatsvars iekšzemes kopproduktā ir pakāpeniski samazinājies. 1993. gadā tas bija 2,6%, bet 2000. gadā jau tikai 1,2% no iekšzemes kopprodukta.²⁶

Valsts materiālais atbalsts
ģimenēm ar bērniem

Ņemot vērā, ka lielākā daļa ielas bērnu nāk no trūcīgām, viena vecāka un bezdarbnieku ģimenēm, valsts materiālais atbalsts daudzām šīm ģimenēm ir būtisks, lai nodrošinātu bērniem vismaz minimālu labklājības līmeni. Tai pašā laikā ģimenes valsts pabalsta apjoms gadiem ilgi ir saglabājies nemainīgi mazs²⁷. Labklājības ministrija jau vairākkārt iesniegusi priekšlikumus Ministru kabinetā par ģimenes valsts pabalsta apjoma palielināšanu, taču katru gadu šie priekšlikumi tikuši noraidīti finanšu trūkuma dēļ. Pašreiz pabalstu palielināšanas termiņš atlikts uz 2003. gadu.

Pašvaldību materiālā palīdzība
ģimenēm ar bērniem

Valdības noteiktais krīzes iztikas minimums, pēc kura pašvaldības aprēķina un maksā pabalstus trūcīgām ģimenēm, ir Ls 38,23 mēnesī vienai personai. Tas nav mainījies kopš 1994. gada aprīļa.

²⁶ Bērna un ģimenes sociālekonomiskais raksturojums 20. gs. 90. gados Latvijā. MONEE reģionālā monitoringa ziņojums 2001. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

²⁷ Pabalsta apmērs atkarīgs no tā, cik bērnu ir ģimenē, un no bērna dzimšanas gada. Piemēram, par pirmo bērnu, kas dzimis līdz 1999. gada 1. janvārim, valsts pabalsts ir Ls 4,25, bet bērnam, kas dzimis kopš 1999. gada 1. janvāra, – Ls 6.

Jau vairākus gadus, bet pagaidām nesekmīgi, tiek plānota garantētā minimālā ienākuma ieviešana valstī, kas praksē varētu nodrošināt vismaz minimālo labklājības līmeni trūcīgajās ģimenēs dzīvojošiem bērniem.

Trūcīgās ģimenes saņem arī pabalstus bērnu izglītībai, audzināšanai un ēdināšanai. Atsevišķas turīgākās pašvaldības nodrošina ģimenēm lielāku materiālo atbalstu (piemēram, Rīgā), tomēr kopumā šis atbalsts ir visai ierobežots.

Praksē sociālās palīdzības pakalpojumus saņem tie, kas paši lūdz vai par kuriem ziņojušas citas personas. Tāpēc nereti ir gadījumi, kad nelabvēlīgās ģimenes (līdz ar to tajās dzīvojošie bērni) paliek ārpus palīdzības saņēmēju loka, jo bieži ģimene ir pasīva un nedara neko, lai savu situāciju uzlabotu.

Represīvās metodes

Bērnu tiesību aizsardzības praksē, t. sk. darbā ar ielas bērniem, plaši tiek lietotas represīvas metodes: bērnu aizturēšana uz ielas, ievietošana slēgta tipa iestādēs, vecāku vai tos aizstājošo personu sodīšana, t. sk. vecāku varas pārtraukšana. Tās visbiežāk ir metodes, kas nerisina problēmu bērnu interesēs, bet dažkārt pat vēl vairāk to padziļina.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz naudas sodu personām, kas novedušas nepilngadīgo līdz dzēruma stāvoklim, viņu iesaistījušas un izmantojušas ubagošanā, kā arī naudas sodu par bērna audzināšanas un izglītošanas pienākumu nepildīšanu vecākiem vai personām, kuras viņus aizstāj. Pašvaldības noteikušas vēl citus administratīvos sodus.²⁸

Šī sodu sistēma ir neefektīva galvenokārt tādēļ, ka visbiežāk bērnu vecāki ir maznodrošinātas personas, kuras nespēj naudas sodu samaksāt.

Kaut arī jau 1998. gadā Labklājības ministrijas izstrādātajā sociālajā ziņojumā norādīts, ka notikusi sociālās palīdzības politikas virzība uz institūcijām alternatīvo aprūpes formu un rehabilitācijas pakalpojumu tīkla attīstīšanu, praksē līdz šim to nav izdevies īstenot. Pašvaldībās jau gadiem ilgi turpina plaši praktizēt vecāku varas pārtraukšanu tajos gadījumos, kad bērna drošība un attīstība ģimenē ir apdraudēta. Tādējādi palielinās bērnu skaits bērnu aprūpes iestādēs. Turklāt tas nekļūst par īslaicīgu risinājumu. Salīdzinoši

²⁸ Piemēram, Daugavpils pašvaldība noteikusi naudas sodu līdz Ls 10 par nepilngadīgo smēķēšanu sabiedriskās vietās, naudas sodu līdz Ls 30, ja nepilngadīgie lamājas neķitriem vārdiem un piedauzīgi izturas uz ielas, kāpņu telpās vai citās sabiedriskās vietās. Vecākus var sodīt, ja nepilngadīgais (līdz 15 gadu vecumam) atrodas uz ielas bez vecāku vai viņus aizstājošo personu uzraudzības laikā no plkst. 23.00 līdz 6.00, kā arī, ja viņš šai laikā atrodas kafējnicās, nakts klubos u. c. iestādēs.

maz bērnu atgriežas ģimenēs, jo sociālais darbs ar ģimenēm, lai tām palīdzētu pārvarēt krīzi un bērns varētu atgriezties, praktiski nenotiek.

No 1990. līdz 2000. gadam bērnu sociālās aprūpes institūciju skaits pieaudzis no 15 līdz 57. Īpaši pieaudzis bērnu namu–patversmju skaits; kopš 1990. gada tas ir palielinājies sešas reizes; 2000. gadā Latvijā darbojās 48 šādas iestādes. Pavisam valsts un pašvaldību bērnu aprūpes institūcijās 2000. gadā dzīvoja 3605 bērni. Turklāt bāreņu īpatsvars bērnu aprūpes iestādēs ir tikai 5%. Lielākā daļa (79%) bērnunamu un patversmju iemītnieku ir dzīvu vecāku bērni, kuriem ar bāriņtiesas lēmumu pārtraukta vai ar tiesas spriedumu izbeigta vecāku vara. Starp viņiem ir arī daudzi bijušie ielas bērni. Speciālisti un sabiedrība pakāpeniski sākusi izprast no šādas aprūpes izrietošās sekas (bērns attālinās no ģimenes, viņam trūkst pamata sekmīgai socializācijai, jo aprūpe institūcijās nespēj nodrošināt, ka bērni apgūst visas patstāvīgai dzīvei nepieciešamās prasmes), tomēr nesteidzas mainīt izveidoto bērnu aprūpes sistēmu. Pagaidām atziņa, ka ģimene ir bērnam vispiemērotākā augšanas un attīstības vide, ir deklaratīvā līmenī, bet praksē tiek lietots jau padomju laikā iedibinātais, šķietami ātrākais un vienkāršākais situācijas risinājums.

Latvijā nav pētījumu par institūcijās uzaugušo bērnu turpmāko dzīvi. Šāda pētījuma veikšana un iegūtie dati varētu būt vēl viens spēcīgs stimuls straujākai pārejai uz alternatīvās aprūpes veidiem.

Raksturīgi, ka aprūpei institūcijās izlietotie valsts līdzekļi no pašvaldību un rajonu budžeta kopā gadu no gada pieaug. Bērnu aprūpe nav izņēmums, šajā jomā, salīdzinot ar 1998. gadu, līdzekļu izlietojums pieaudzis par 250 tūkstošiem latu, bet kopīgais izlietoto naudas līdzekļu apjoms 2000. gadā pārsniedza 4 miljonus latu.

Bērnu aprūpes iestādēs vidēji mēnesī vienam pastāvīgi dzīvojošam bērnam tiek iztērēti Ls 179,90²⁹, tas ir, līdzekļi trīs valstī noteikto minimālo algu apmērā.

Aktivitātes izglītības sistēmā

Darbs ar bērniem, kas neapmeklē skolu, ir viens no mehānismiem, kā samazināt ielas bērnu skaitu. Kā jau iepriekš minēts, šobrīd pašvaldības praktiski spēj pārraudzīt situāciju tikai attiecībā uz bērniem, kas reģistrēti mācību iestādēs, bet neveic to bērnu apzināšanu, kuri nav reģistrēti nevienā mācību iestādē. Par galveno iemeslu tiek minēts

²⁹ Finanšu līdzekļu izlietojums vienam bērnam 2000. gadā, salīdzinot ar 1999. gadu, palielinājies par 14% (zināmā mērā tas saistīts ar 1998. gadā sociālo pakalpojumu sniedzējiem izstrādāto minimālo prasību noteikto normatīvu izpildi).

resursu trūkums. Šī problēma ir aktuāla lielajās pilsētās, īpaši – Rīgā. Galvaspilsētā 2000./2001. mācību gada sākumā izglītības iestādēs nebija reģistrēti 8898 bērni. Ja bērns vispār nav gājis skolā, tad, visticamāk, to atklās tikai nejaušība.

Pēdējos gados ir palielinājies ģimeņu un līdz ar to arī bērnu skaits, kas dzīvo bez noteikta pieraksta. Kā uzsver bērnu tiesību aizsardzības inspektori, ir grūti iegūt informāciju arī par ģimenēm, kuras ir ē dzīvojamo platību (istabu), bet nav dzīvesvietā pierakstītas. Visbiežāk tās ir nepilnās ģimenes, kurās ir slikti materiālie apstākļi. Šīs ģimenes pēc izlikšanas no iepriekšējās dzīvesvietas bieži vien ir spiestas irēt dzīvojamo platību ar minimālām komunālām ērtībām un par minimālu samaksu. Tādas problēmas ir īpaši raksturīgas Rīgai.

Daļa vecāku nepiesaka savus bērnus skolā, tādējādi šie bērni skolas sarakstos nav ierakstīti. Lai gan Izglītības un zinātnes ministrija katru gadu līdz 15. decembrim nosūta pašvaldību vadītājiem vēstuli un elektronisku sarakstu par bērniem, kas pierakstīti pilsētā, bet neapmeklē skolu, reāli ne valsts, ne pašvaldību rīcībā šobrīd nav konkrētu mehānismu šo bērnu apzināšanai. Iespējams, VBTAC būtu jāuzņemas iniciatīva, lai panāktu pašvaldību aktīvāku darbu šajā ziņā.

Darbs ar bērniem, kas reģistrēti mācību iestādēs, bet skolu neapmeklē, pēdējo gadu laikā uzlabojies. Lielajās pilsētās izveidotas speciālas sociālās izlīdzināšanas klases, lai integrētu skolas sistēmā bērnus, kas dažādu iemeslu dēļ nav apmeklējuši skolu ilgāku vai īsāku laiku (visbiežāk – ielas bērni). Ir izveidotas aptuveni 105 pedagoģiskās korekcijas klases, kurās mācās 1105 bērni. Pārsvārā šīs klases ir izveidotas Rīgā un citās lielākajās pilsētās, kur problēma, ka bērni neapmeklē skolu, ir aktuāla. Jāturpina attīstīt sociālās izlīdzināšanas klašu tīkls.

Bērnu un ģimeņu sociālo problēmu agrīna diagnostika skolās ir vēl viens pasākums, kas veicina savlaicīgu problēmu risinājumu un samazina iespēju, ka bērns pametīs skolu un kļūs par ielas bērnu. Pozitīvi vērtējama sociālo pedagogu un psihologu darbība skolās, lai gan sociālo pedagogu darbība turpmāk var būt apdraudēta finansējuma trūkuma dēļ, atstājot to pašvaldību ziņā.³⁰ Līdz šim ir nepietiekami novērtēta klases audzinātāja un priekšmetu skolotāju loma bērnu agrīnā sociālo problēmu diagnostikā. Izglītības un zinātnes ministrija nav pievērsusi pietiekamu uzmanību šo jautājumu risināšanai, jo mācību darbs ir kļuvis par vienīgo izglītības procesa sastāvdaļu, novārtā atstājot audzināšanas darbu. Tajā pašā laikā saskaņā ar LR Izglītības likumu izglītības process ietver abus – mācību un audzināšanas darbu.

³⁰ Balstoties uz Izglītības un zinātnes ministrijas vēstuli Nr.1-14/207, no 2001. gada 14. jūnija skolās vairs nav sociālā pedagoga amata vienības.

Profesionāls sociālais darbs

Ņemot vērā, ka līdz šim praksē plaši lietota institucionalizēšanas metode, profesionālais darbs ar ielas bērniem un viņu ģimenēm ir attīstījies gausi. Intervijas ar pašvaldību politiķiem un augstākā līmeņa vadītājiem Daugavpilī, Liepājā un Jelgavā parādīja, ka starp politiķiem un vadītājiem nav skaidras izpratnes par sociālā darba būtību, uzdevumiem un lomu bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā. Turklāt materiālās palīdzības loma sociālās palīdzības sniegšanā parasti tiek novērtēta pārāk augstu. Pašvaldībās arī trūkst profesionālu sociālo darbinieku. Tādējādi sociālais darbs ir nepietiekami izmantots līdzeklis, strādājot ar ielas bērniem un viņu ģimenēm.

Labāka situācija ir Rīgā, kur jau otro gadu sociālās palīdzības dienestos darbojas atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem, tomēr arī šeit sociālo darbinieku skaits ir nepietiekams, lai sniegtu atbalsta pakalpojumus visiem bērniem un ģimenēm, kurām tie nepieciešami.

Šobrīd bērnu tiesību aizsardzības praksē, bet īpaši darbā ar ielas bērniem, nereti veidojas situācijas, kad ar bērnu vienlaikus nesaistīti strādā dažādi speciālisti, bet nav neviena, kas uzņemtos atbildību par katra konkrētā gadījuma mērķtiecīgu, uz individuāla plāna balstītu, darbības vadīšanu. Sociālo problēmu risināšana ir uzdevums, kas atšķir sociālo darbinieku no citu profesiju pārstāvjiem (ārstiem, psihologiem, pedagogiem u. c.), tāpēc viņam jādod iespēja uzņemties sociālo gadījumu vadītāja loma.

Īpaši pakalpojumi ielas bērniem un nevalstiskā sektora aktivitātes

Lielajās pilsētās īpašu pakalpojumu tīkls, lai palīdzētu ielas bērniem, praktiski nav attīstīts.

Darbā ar ielas bērniem speciālisti pasaulē vispirms atbalsta uz ģimeni orientētus pakalpojumus. Tomēr tiek atzīts, ka šāda pieeja nav piemērota visiem bērniem³¹. Lai efektīvi risinātu ielas bērnu jautājumu, nepieciešams darbs vienlaikus divos virzienos: profilaktiskais (preventīvais) un rehabilitācijas darbs jeb darbs ar bērniem uz ielas.

Preventīvie pasākumi ir saistīti ar šobrīd ierobežotā pakalpojumu tīkla attīstību ģimenēm ar bērniem, savlaicīgu ģimeņu sociālo problēmu diagnosticēšanu un atbalsta sniegšanu, ģimeņu nodrošināšanu ar legāla, pastāvīga un pietiekami apmaksāta darba

³¹ Piemēram, vecākiem pusaudžiem, kas nevēlas atgriezties ģimenē, no vardarbības ģimenē cietušiem bērniem.

iespējām, skolas lomas palielināšanu bērnu sociālo problēmu agrīnā noteikšanā, bērnu brīvā laika pavadīšanas iespēju uzlabošanu, bērniem draudzīgas pilsētvides veidošanu u. c. jautājumiem.

Līdz šim zemā līmenī ir atbalsts jaunajām ģimenēm. Latvijā bērniem trūkst vietas bērnu dārzos, turklāt maksa par bērnu dārzu neatbilst daudzu ģimeņu maksātspējai. Nav izveidoti arī alternatīvi bērnu pieskatīšanas jeb aukļu dienesti, kas sniedz pakalpojumus mājās. Nav populāras bezmaksas konsultācijas vecākiem par bērnu kopšanu un audzināšanu.

Pašvaldībās nenotiek rehabilitācijas darbs, lai sniegtu nepieciešamo palīdzību bērniem, kas lielāko laiku daļu pavada uz ielas. Var teikt, ka to šobrīd aizstāj iepriekš aprakstītās represīvās metodes, kas vērstas uz bērna izolēšanu no ielas.

Pirmkārt, pilsētā jāpiedāvā pakalpojumi, kas vērsti uz bērnu primāro vajadzību apmierināšanu – pēc pārtikas, apģērba, pajumtes, jānodrošina medicīniski un higiēnas pakalpojumi. Šos pakalpojumus šobrīd ielas bērni var saņemt tikai pēc ievietošanas kādā no institūcijām – patversmē, nepilngadīgo profilakses centrā (slēgta tipa iestādes Rīgā un Daugavpilī), krīzes centrā. Pilsētās ir ļoti ierobežots bērnu dienas centru skaits, trūkst nakts patversmju, kur bērns varētu pārnakšņot, ja nonācis grūtībās. Pilsētās netiek organizēts ielu sociālais darbs, kas ir viens no efektīvākajiem paņēmieniem, lai apzinātu ielas bērnus un piesaistītu tos profesionālu pakalpojumu tīklam. Pašvaldības neveido speciālas programmas pusaudžiem (piemēram, grupu dzīvokļi, pašvaldības atbalstīti dzīvokļi), lai viņiem palīdzētu uzsākt patstāvīgu dzīvi: palīdzība mājokļa meklēšanā, profesijas, darba iegūšanā, sadzīves iemaņu mācīšana utt.

Nevalstiskās organizācijas

Nevalstiskās organizācijas (NVO) ar savu darbību visbiežāk aizpilda tos robus, kur valsts un pašvaldības nedarbojas pietiekami efektīvi. Viena no šādām jomām ir palīdzība ielas bērniem. Liela daļa sabiedrisko organizāciju, kas sniedz dažāda veida pakalpojumus ielas bērniem, izveidojās ap 1996. gadu – laikā, kad valsts un pašvaldību līmenī par šo problēmu praktiski nerunāja un īpašus pakalpojumus ielas bērniem nepiedāvāja. NVO ir uzkrājušas nozīmīgu pieredzi darbā ar ielas bērniem, un šobrīd to galvenie darbības veidi ir:

- dienas centri (bērniem šeit ir iespēja paēst siltas pusdienas, nomazgāties, sagatavot skolas uzdevumus, iesaistīties dažādās nodarbībās utt.);
- bērnu aprūpes centri (diennakts aprūpes centri bez vecāku gādības palikušiem bērniem);
- jauniešu klubi (piedāvā ielai alternatīvu vidi, brīvā laika pavadīšanas vietu);

- krīzes centri (sociālo darbinieku, sociālo pedagogu, psihologu, mediķu palīdzība);
- nometņu, ekskursiju organizēšana;
- humānā palīdzība trūcīgo ģimeņu bērniem;
- konsultatīvi un veselības aprūpes pakalpojumi u. c.

Acīm redzami, ka NVO pārsvarā strādā ar problēmas sekām. Tām nepietiek resursu, lai darbotos profilaktiski, piemēram, gādātu par ielas bērnu ģimenēm, atbalstītu trūcuma nonākušos vecākus un ģimenes krīzes situācijās.

Nevalstisko organizāciju darbības bāze ir projekti, ko pārsvarā finansē starptautiski fondi. NVO bieži ir grūtības garantēt pakalpojumu nepārtrauktību, un tas ir svarīgi darbā ar ielas bērniem, jo, beidzoties finansējumam, dažkārt projektu nākas pārtraukt.

Lielu darbu veic arī reliģiskas organizācijas, finansējot dažādus projektus ielas bērniem, piemēram, veidojot dienas centrus, sniedzot humāno palīdzību. Daugavpilī jau otro gadu darbojas Ētikas padome, kas izskata dažādus jautājumus un problēmas no ētikas viedokļa, strādā, lai palielinātu garīgo vērtību lomu sabiedrībā, piesaistītu bērnus baznīcai. Padomes darbā iesaistīti visu Daugavpili pārstāvēto konfesiju pārstāvji, domes pārstāvis un policijas pārstāvis.

Daudzos gadījumos, īpaši ārpus Rīgas, sastopama pašvaldību darbinieku noraidoša attieksme un neuzticēšanās sabiedriskajām organizācijām. Tas neveicina sadarbību un mazina iespējas izmantot sabiedrības resursus ielas bērnu stāvokļa uzlabošanā. Protams, sabiedriskā sektora aktivitātes dažādās pilsētās ir atšķirīgas. Lielākais skaits NVO, kas strādā ar ielas bērniem, darbojas Rīgā. Nevalstisko organizāciju darbu ar ielas bērniem īpaši ir atbalstījis Sorosa fonds – Latvija, kopš 1997. gada īstenojot speciālu ielas bērnu programmu. Programmas ietvaros ik gadu tiek atbalstīti vairāki projekti ielas bērnu problēmas risināšanai. Atsevišķi projekti darbam ar ielas bērniem atbalstīti arī PHARE ACCESS programmā. Kopumā lielāko daļu finansējuma sabiedriskās organizācijas, kas strādā ar ielas bērniem, saņem no ārvalstu fondiem un privātiem ziedotājiem.

Lai spētu uzturēt aktīvu dialogu ar valsts un pašvaldību institūcijām un iesaistīties bērnu tiesību aizsardzības politikas veidošanā, 2000. gada nogalē, apvienojoties vairākām NVO, tika nodibināta "Asociācija ielas bērniem". Asociācijas darbā iesaistījušās organizācijas ne tikai no Rīgas, bet arī no citām Latvijas pilsētām, piemēram, Daugavpils, Talsiem, Tukuma. Asociācija ir izveidojusies dabiskā NVO sektora attīstības procesā, apzinoties, ka ir jautājumi, kurus efektīvāk iespējams risināt kopīgi. Apvienojoties organizācijas iegūst lielāku potenciālu priekšlikumu un rekomendāciju izstrādei, tām ir lielākas iespējas ietekmēt valsts un pašvaldību politiku bērnu tiesību aizsardzībā, veidot sabiedrisko domu un aktivizēt sabiedrību. "Asociācija ielas bērniem" veic vairākus uzdevumus –

atbalsta nevalstiskās organizācijas, lai tās sniegtu pēc iespējas kvalitatīvus pakalpojumus ielas bērniem, attīstītu jaunas progresīvas darba metodes³², nodrošinātu to izplatību Latvijā. Tā veicina vienota valsts, pašvaldību un NVO pakalpojumu tīkla veidošanu, iesaistās valsts stratēģiju, ikgadējo programmu un likumu grozījumu izstrādē.

Tomēr ielas bērnu problēma ar savu komplekso izcelsmi un tālejošajām sekām norāda, ka to nevar atstāt tikai NVO ziņā. Valstij, izstrādājot bērnu tiesību aizsardzības ilgtermiņa stratēģiju, vajadzētu ņemt vērā NVO sektora piedāvājumu un vadīt tā darbu atbilstoši valsts sociālās politikas nostādnēm, norādot uz specifiskām programmām, kuras būtu nepieciešams attīstīt, kā arī finansiāli atbalstīt NVO darbību, novērtējot un popularizējot veiksmīgāko pieredzi.

Secinājumi

- Bērnu tiesību aizsardzības jautājumi nav prioritāte politiskajā darba kārtībā.
- Bērnu tiesību aizsardzības likums:
 - izstrādāts saskaņā ar ANO Konvenciju par bērnu tiesībām;
 - nosaka mērķus, kuri praksē netiek sasniegti attiecībā uz ielas bērniem;
 - ietver virkni ielas bērnu problēmas risināšanai svarīgu normu (piemēram, uzticības personas, atbalsta ģimenes, korekcijas programmas u. c.), kuras netiek īstenotas.
- Bērnu tiesību aizsardzībā nav ilgtermiņa stratēģijas, tādējādi līdz šim veiktie pasākumi nav bijuši efektīvi, jo izmanto taktikas, kas saistītas ar seku novēršanu, nevis ar mērķtiecīgu profilaksi un attīstību.
- Atbildība bērnu tiesību aizsardzībā ir sadrumstalota starp dažādām atbildīgajām institūcijām, bet sadarbība starp tām ir nepietiekama.
- Bērnu tiesību aizsardzības jautājumus risina atrauti no ģimenes labklājības nodrošināšanas.
- Valsts rīcībā nav resursu, lai praktiski koordinētu un vadītu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu valstī, uzraudzītu likumu un normatīvo aktu ievērošanu. Pašvaldību darba metodiskā vadība tās pašreizējā formā bieži nav efektīva.

³² Piemēram, 2002. gadā ar Sorosa fonda – Latvija atbalstu "Asociācija ielas bērniem" plāno ielu sociālā darba uzsākšanu Latgales priekšpilsētā, Rīgā.

- Latvijā nav visaptverošas statistikas par bērnu tiesību pārkāpumiem, t. sk. – par ielas bērniem. Netiek vispusīgi analizēti riska faktori, kas ietekmē bērnu labklājību.
- Ielas bērnu problēmas novēršanai visbiežāk tiek izmantotas represīvas metodes – bērnu ievietošana institūcijās, vecāku sodīšana. Šīs metodes ir neefektīvas, jo nerisina problēmas cēloņus.
- Pašvaldībām nav īpašas stratēģijas ielas bērnu problēmas risināšanai, tāpēc līdz šim nav attīstītas piemērotas metodes un taktikas darbam ar ielas bērniem.
- Nevalstiskais sektors darbā ar ielas bērniem izmanto efektīvus palīdzības veidus, taču piedāvāto pakalpojumu daudzums ir ierobežots un nespēj aptvert visus bērnus, kam tie nepieciešami.

3. PAŠVALDĪBAS – IELAS BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS GALVENĀS NODROŠINĀTĀJAS

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu par bērna tiesību aizsardzību atbild rajona un vietējā pašvaldība atbilstoši bērna dzīvesvietai. Pašvaldības sniedz palīdzību un atbalstu ģimenēm, kurās ir bērni, garantējot ikvienam pašvaldības teritorijā dzīvojošam bērnam pajumti, siltumu, apģērbu, vecumam un veselības stāvoklim atbilstošu uzturu, nodrošina ārpusģimenes aprūpi tiem bērniem, kuriem uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kurus viņu pašu interesēs nedrīkst atstāt šajā ģimenē.

Tāpat pašvaldību pienākums ir nodrošināt tās ielas bērnu vajadzības, kuras visbiežāk netiek apmierinātas, jo šo bērnu dzīvesveidam un apstākļiem bieži raksturīgs pastāvīgas pajumtes trūkums vai dzīvošanai nepiemērota vide, sezonai neatbilstošs apģērbs vai tā trūkums, nepilnvērtīgs uzturs u. c.

Bērnu tiesību aizsardzību pašvaldībās parasti nodrošina:

- bāriņtiesa (pagasttiesa);
- sociālās palīdzības centrs;
- bērnu tiesību aizsardzības inspektors;
- pašvaldības policija;
- nepilngadīgo lietu administratīvā komisija;
- bērnu nami–patversmes, krīzes centri;
- veselības aprūpes un izglītības iestādes, t. sk. – pirmsskolas bērnu aprūpes iestādes;
- bērnu brīvā laika organizēšanas iestādes, t. sk. – nevalstiskas organizācijas;
- bērnu tiesību aizsardzībā pašvaldības teritorijā – arī valsts policijas nepilngadīgo lietu inspekcijas dienests.

Bērnu tiesību aizsardzībā var būt iesaistītas arī citas valstiskas un nevalstiskas organizācijas.

Līdz šim Latvijā ir veikti tikai divi pētījumi par ielas bērniem, abi – Rīgā. Lai noskaidrotu situāciju arī citās Latvijas lielākajās pilsētās, projekta ietvaros tika veiktas pavisam 32 ekspertintervijas Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā, Rīgā.

Apkopojot intervijās sniegto informāciju, iespējams noteikt galvenos šķēršļus gan valsts, gan pašvaldību līmenī, kas, pēc speciālistu domām, traucē veiksmīgi risināt ielas bērnu problēmu. Speciālistu viedoklis lielā mērā saskan ar secinājumiem, kas iegūti, analizējot pašreizējo bērnu tiesību aizsardzības politiku valstī:

- bērni Latvijā nav ne valsts, ne pašvaldību prioritāte;
- ne valsts, ne pašvaldību līmenī netiek izstrādāta ilgtermiņa stratēģija bērnu tiesību aizsardzībā;
- līdzšinējā bērnu tiesību aizsardzības politika gan valsts, gan pašvaldību līmenī pārsvarā vērsta uz krīzes situācijām un to novēršanu. Nav raksturīgs sistemātisks profilakses darbs;
- bērnu brīvā laika pavadīšanas pasākumi pārsvarā orientēti uz bērnu un pusaudžu aktīvo daļu:
 - maz tiek domāts par pakalpojumu atbilstību pieprasījumam (piemēram, nodarbinātības, kas interesē un aizrauj bērnus – kartings, alpīnisms, datorkursi, angļu valoda u. c. –, pārsvarā pieejamas tikai par maksu, bet uz bezmaksas apmācībām jāpierakstās rindā, kas dažkārt ilgst pat gadu);
 - brīvā laika organizēšanas attīstība nenotiek uz profesionālas plānošanas pamata, ņemot vērā visu grupu specifiskās intereses, kā arī paredzot speciālas apmācības pedagogiem darbā ar "grūti audzināmajiem" pusaudžiem, ielas bērniem utt.;
 - pašvaldības gandrīz nemaz neveido bērnu dienas centrus–klubus – brīvā laika pavadīšanas vietas, kur bērni paši iesaistīti aktivitāšu organizēšanā un vienlaikus atrodas sociālo darbinieku pārraudzībā (gadījumos, kad šādi centri izveidoti, vērojama noraidoša sabiedrības attieksme).
- pašvaldībās nav visaptverošas, starpinstitūciju datu bāzes par pašvaldību teritorijā dzīvojošiem bērniem, par bērnu un viņu ģimeņu problēmām un sniegto palīdzību;
- trūkst profesionālu sociālo darbinieku, kas strādātu ar riska ģimenēm un bērniem un uzņemtos sociālā gadījumā vadītāja lomu;

- sadarbība starp institūcijām nav pietiekami efektīva. Nav skaidrības, kurai institūcijai konkrētā gadījumā būtu jāuzņemas vadošā loma; tas neļauj efektīvi izmantot resursus un realizēt plānveida darbu. Pārāk liela loma sadarbībā tiek ierādīta personīgiem kontaktiem;
- speciālistu rīcībā nav paņēmienu, kā strādāt ar bērniem, kas regulāri klaiņo;
- pašvaldību policijas nepilngadīgo nodaļām (izņemot Rīgu) raksturīgs slikts tehniskais nodrošinājums (piemēram, vājais datornodrošinājums un interneta sakaru trūkums kavē datu bāzes izveidošanu un informācijas apmaiņu ar citām organizācijām);
- skolas ir vāji iesaistītas bērnu sociālo problēmu agrīnā diagnostikā un sniedz novēlotu informāciju par bērniem, kas neapmeklē skolu (piemēram, skola pārsvarā ziņo par bērniem, kas jau ilgstoši to neapmeklē).

Kopumā speciālisti min trīs svarīgus un savstarpēji saistītus faktorus, kuru ietekmē rodas ielas bērnu problēma un gadu no gada turpina attīstīties plašumā.

Pirmkārt, trūcīgās ģimenes nespēj nodrošināt bērna augšanai un attīstībai labvēlīgu vidi, tās bieži kļūst nelabvēlīgas.

Otrkārt, pašvaldībās nenotiek sociālais darbs ar nelabvēlīgām ģimenēm – gan tajos gadījumos, kad bērns vēl dzīvo ģimenē, gan – kad viņš jau kļuvis par "ielas bērnu", gan arī tad, kad bērns nonācis pašvaldības bērnu aprūpes iestādē.

Treškārt, palīdzības sniegšanā bērnam un ģimenei tiek iesaistīti ierobežoti resursi (netiek izmantotas dažādu institūciju un speciālistu iespējas problēmas risināšanā), institūciju darbs nav pietiekami labi koordinēts.

Tāpat kā valsts līmenī, raksturīgi, ka arī pašvaldībās nav apstiprinātas ilgtermiņa stratēģijas bērnu tiesību aizsardzības jomā, tādējādi darbs pārsvarā ir vērsts uz seku un krīzes situāciju likvidēšanu.³³ Neraugoties uz to, ka izveidota plaša institucionālā bāze bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanai, intervijas gan ar pašvaldību deputātiem, gan speciālistiem liecina, ka sadarbība starp institūcijām ir nepietiekama un nereti ar bērnu izolēti strādā dažādi dienesti. Turklāt vērojamas arī neskaidrības funkciju sadalē, tādējādi rodas nepamatota konkurence un funkciju dublēšanās. Līdz šim sadarbībā un koordinācijas procesā izšķirošais visbiežāk izrādījies cilvēciskais faktors, atsevišķu cilvēku spēja apvienot visas institūcijas un nevalstiskās organizācijas, kuras darbojas bērnu tiesību aizsardzībā.

³³ Vairākas pašvaldības, piemēram, Rīgā, Liepājā, ir uzsākušas sociālās palīdzības attīstības stratēģijas izstrādi, kurā iekļauta arī bērnu tiesību aizsardzība.

Daugavpili, Liepājā, Jelgavā kā vajākais posms bērnu tiesību aizsardzības sistēmā jāmin sociālās palīdzības centrs, kuram būtu jāuzņemas galvenais darbs ar nelabvēlīgām ģimenēm un bērniem, bet kurš šo savu funkciju pagaidām neveic. Pirmkārt, trūkst speciālistu. Otrkārt, gan politiķu, gan institūciju vadītāju vidū nav izpratnes par profesionāla sociālā darba lomu bērnu un ģimeņu sociālo problēmu risināšanā, tāpēc atbalsts tā attīstībai ir zemā līmenī. Sociālās palīdzības centru sniegtā palīdzība ģimenēm ar bērniem pārsvarā aprobežojas ar materiālās palīdzības (pabalstu) sniegšanu, apsekošanu dzīvesvietā un brīdinājumu izteikšanu, turklāt kvantitatīviem rādītājiem (piemēram, apsekoto ģimeņu skaitam) bieži tiek piešķirts lielāks nozīmīgums nekā kvalitatīvajiem (piemēram, rehabilitācijas plāna izstrāde bērna un ģimenes atveseļošanai, atbalsta sniegšana un uzraudzība plāna realizācijā, speciālistu konsultācijas utt.). Redzams, ka darbam ar bērniem un ģimenēm pietrūkst sistemātiskuma, tas notiek no reizes uz reizi.

Raksturīgi, ka ģimenes ar bērniem, kuras nonāk sociālo dienestu redzeslokā, ir jau ar komplikētām (ielaistām) problēmām, kuras grūti risināmas. Tas nozīmē, ka informācija par ģimenēm, kam nepieciešama palīdzība, sociālajā dienestā nonāk pārāk vēlu. Nav izveidota informatīvā saite starp sociālajiem dienestiem un, piemēram, aprūpes ārstiem, patronāžas māsām, namu pārvaldēm, bērnudārziem, skolām, ārpusskolas un citām iestādēm, kuru līdzdarbība ir svarīga bērnu un ģimeņu sociālo problēmu savlaicīgā diagnosticēšanā.

Saikne starp institūciju vadītājiem un pašvaldību deputātiem katrā pilsētā ir atšķirīga, tomēr kopumā dialogu starp politiķiem un speciālistiem var atzīt par vāju. Piemēram, Daugavpili institūciju vadītāji jūtas iesaistīti lēmumu pieņemšanas procesā, bet Liepājā, Jelgavā norāda, ka nejūt pašvaldības deputātu ieinteresētību un atbalstu, uzsver vāju izpratni par dažādu institūciju darbu.

Raksturīga tendence Daugavpili un Liepājā – vēlme par katru cenu izolēt bērnus no ielas vides. To nespējot, speciālisti pārsvarā nonāk pie atziņas, ka nepieciešamas represīvas metodes, kas piespiedīs bērnu pakļauties: sodi, ievietošana slēgta tipa iestādēs.

Dažādu pašvaldības bērnu tiesību sargājošo institūciju ikdienas darbā ir skaidri saskatāms sadarbības un koordinācijas trūkums, kad sociālie dienesti, policija un izglītības iestādes nevar atrast kopēju bāzi bērnu tiesību nodrošināšanai, aizstāvot tikai sava resora intereses. Tādējādi likuma norma, ka jebkurā gadījumā bērna intereses ir prioritāras, atsevišķos gadījumos netiek ievērota.

4. IETEIKUMI

Jāizpilda trīs priekšnosacījumi, lai uzsāktu efektīvu ielas bērnu problēmas risināšanu: jāvienojas par termina "ielas bērni" definēšanu, jānodrošina ielas bērnu problēmas labāka diagnosticēšana, jāizveido bērnu un ģimenes atbalsta padomes lielo pilsētu pašvaldībās.

1. Terminoloģijas jautājuma sakārtošana³⁴ (sk. 1. projektu).

Lai atrisinātu šo jautājumu, nepieciešams veikt Bērnu tiesību aizsardzības likuma papildināšanu ar terminu "ielas bērni".

2. Ielas bērnu problēmas labāka diagnosticēšana (sk. 2. projektu).

Lai garantētu, ka valsts līmenī tiek veikta ielas bērnu un bērnu, kas dzīvo uz ielas, uzskaitē, jāizdara papildinājumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, jāveic Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.¹ panta 1. punkta papildināšana, kas, iekļaujot ielas bērnu grupu, garantēs statistisko novērošanu attiecībā uz šo bērnu grupu.

Objektīvas statistikas iegūšana par šo grupu iespējama, veicot ikgadējus pētījumus pēc īpaši izstrādātas metodoloģijas un aptverot dažādas pētījumu metodes. Šiem pētījumiem noteikti jāietver ar problēmu saistītās statistikas analīzi³⁵, ekspertaptaujas, operatīvās situācijas novērtēšana uz ielas, ieskaitot novērošanu un intervijas.

3. Bērnu un ģimenes atbalsta padomes izveidošana lielo pilsētu pašvaldībās (sk. 3. projektu).

Pašvaldībās nepieciešama bērnu un ģimenes atbalsta padomju izveidošana, lai pašvaldības kvalitatīvi spētu pildīt to kompetencē esošos pienākumus saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu, bet konkrēti – ar 66. panta 1. punktu, kas nosaka pašvaldību pienākumu izstrādāt un īstenot bērna tiesību aizsardzības programmu pilsētas vai pagasta administratīvajā teritorijā.

³⁴ Ja valdība atbalstīs 2001. gada nogalē iesniegtos papildinājumus Bērnu tiesību aizsardzības likumam, tad šis priekšnosacījums tiks izpildīts.

³⁵ Piemēram, valsts un pašvaldību policijas rīcībā esošā informācija, bāriņtiesu, sociālās palīdzības dienestu, krīzes centru, kuri aprūpē ielas bērnus, nevalstisko organizāciju dienas centru u. c. dati.

Lielo pilsētu pašvaldību izstrādātajās programmās jāiekļauj speciāla apakšprogramma, kas paredz pasākumus ielas bērnu problēmas risināšanai.³⁶

Galvenais padomes uzdevums: nodrošināt integrētas bērnu un ģimenes atbalsta politikas veidošanu un programmu izstrādi un īstenošanu pašvaldībā.

Padome seko institūciju darbībai, izvērtē to savstarpējās sadarbības efektivitāti, nodarbojas ar plānošanu, sniedz pārskatu par darbu ar ģimenēm un bērniem pašvaldībā, t. sk. – īpaši izdalot ielas bērnu grupu.

4. Jāvērš uzmanība uz vairākiem valsts līmenī veicamiem pasākumiem, lai radītu stabilu pamatu ielas bērnu problēmas risināšanai:

- 1) jāpalielina bērnu tiesību un ģimenes labklājības nodrošināšanas prioritāte politiskajā darba kārtībā;
- 2) valsts bērnu aizsardzības politikas ietvaros jākontrolē bērnu aizsardzības stāvoklis valstī, tās rīcībā jābūt precīzai, objektīvai informācijai;
- 3) jāpanāk koordinēta bērnu tiesību sargājošo institūciju darbība³⁷:
 - jāuzlabo likumu administrēšana, jānodrošina, lai valsts rīcībā būtu pietiekami spēcīgs mehānisms šo funkciju veikšanai³⁸;
 - jāizstrādā ilgtermiņa plāns/stratēģija (minimums – 5 gadi) bērnu un ģimenes atbalstam, kas paredz ģimeņu ar bērniem labklājības mērķtiecīgu uzlabošanu valstī. Ikgadējās valsts programmas bērnu stāvokļa uzlabošanai jābalsta uz šo stratēģiju³⁹;

³⁶ Apakšprogrammas trīs galvenās vadlīnijas: "Bērnam ir tiesības būt uz ielas. Uzdevums ir, pirmkārt, padarīt ielu bērnam draudzīgāku un drošāku, otrkārt, atbalstīt ģimeni, lai tā spētu veikt savas funkcijas un apmierināt bērna vajadzības, treškārt, radīt vairāk brīvā laika pavadīšanas alternatīvu iespēju, lai samazinātu ielas vidē pavadīto laiku."

³⁷ Lai realizētu šo priekšnoteikumu, valdībai jāpieņem politisks lēmums par nepieciešamību veikt reformu bērnu tiesību aizsardzībā, iespējams, jāpieņem lēmums par jaunas ministrijas (kas koordinē bērnu un ģimenes lietas) izveidošanu.

³⁸ Izpildīt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65. panta 2. punktu, kas nosaka, ka Valsts bērna tiesību aizsardzības centra pakļautībā ir rajonu (pilsētu) bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (inspektori), kuru pienākums ir uzraudzīt likumu izpildi attiecīgajā administratīvajā teritorijā (jāpiešķir finansējums).

³⁹ Atbildība par šādas stratēģijas izstrādi jāuzņemas starpministriju Bērnu tiesību aizsardzības komisijai.

- jāveic dažādu institūciju izstrādāto programmu saskaņošana (lai programmas veiksmīgi realizētu un tās būtu efektīvas, tajās jāsadarbojas pašvaldībām, NVO, augstskolām, medijiem, politiķiem)⁴⁰;
- jāizvērtē dažādās nozarēs izstrādāto lēmumprojektu ietekme uz ģimenes un bērnu labklājību;
- jānosaka precīzs atbildības līmenis pakalpojumu sniedzējiem, piedāvājot pakalpojumus, kā arī mudinot pašvaldību un sabiedriskās organizācijas uz nepieciešamiem specifiskiem pakalpojumiem (saskaņā ar izstrādāto programmu).

⁴⁰ Viens no programmu saskaņošanas mehānismiem ir īpašu darba grupu veidošana, kuru uzdevums ir vienoties par programmu pamatprincipiem, atstājot detalizētāku izstrādi atbildīgās institūcijas ziņā.

PROJEKTI

1. projekts PAPILDINĀJUMI BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LIKUMĀ

Mērķis: izveidot stabilu pamatu ielas bērnu problēmas ilgtspējīgam un efektīvam risinājumam valsts līmenī.

Uzdevums: izdarīt Bērnu tiesību aizsardzības likumā grozījumus.

1. Papildināt likuma 1. pantu ar terminu:

"Telas bērni – bērni, kuri lielāko laika daļu pavada uz ielas (vārda plašākajā nozīmē, ieskaitot māju bēniņus, pagrabus, pamestas mājas, spēļu zāles u. c.) un nesaņem pietiekamu atbalstu no savas ģimenes. Tie ir kļūstošie, ubagojoši, uz ielas strādājoši bērni. Starp šiem bērniem ir arī bērni, kuriem iela kļuvusi par pastāvīgu apmešanās vietu un kuriem nav saiknes ar ģimeni."

2. Papildināt likuma 66. pantu ar punktiem:

"izstrādā un iekļauj pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības programmā apakšprogrammas īpašu problēmjaūtājumu risināšanai, piemēram, darbam ar ielas bērniem, nepilngadīgo noziedzības samazināšanai u. c.";

"nodrošina teritoriālo bērnu un jauniešu dienas centru–klubu darbību".

3. Izteikt likuma 67.¹ panta 1. punktu šādā redakcijā:

"Iekšlietu ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, Labklājības ministrija, Tieslietu ministrija, īpašu uzdevumu ministrs valsts pārvaldes un pašvaldību reformu lietās un pašvaldības nodrošina statistisko novērošanu attiecībā uz bērnu tiesību aizsardzību valstī, kā arī ģimenēm, kurām izbeigta vai pārtraukta vecāku vara vai kuras kopā ar bērniem izlikta no dzīvokļa, attiecībā uz bērnu adopciju, bērnu nodošanu ārpusģimenes aprūpē, audzinoša un ārstnieciska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem, bērnu saukšanu pie kriminālbildības, bērniem, kuri kļuvuši par vardarbības upuriem, ielas bērniem un attiecīga kopsavilkuma iesniegšanu Centrālajai statistikas pārvaldei. Centrālā statistikas pārvalde reizi gadā apkopo minēto informāciju un iesniedz to Valsts bērnu tiesību aizsardzības centram."

Realizējot projektu:

- 1) valsts līmenī panākta vienošanās par termina "ielas bērns" lietošanu un izpratni, kas:
 - a) atvieglo speciālistu savstarpējo komunikāciju un profesionālās pieredzes apmaiņu;
 - b) veicina speciālu programmu veidošanu darbam ar ielas bērniem;
 - c) atvieglo komunikāciju starptautiskā līmenī, kad tiek diskutēts par ielas bērniem (iespēja lietot konkrētu definīciju);
- 2) būs panākta valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju aktīva rīcība ielas bērnu problēmas risināšanā valstī (darbs pie ielas bērnu programmas izstrādes stimulēs pašvaldības veidot integrētas ilglaicīgas bērnu un ģimeņu atbalsta programmas);
- 3) tiks veikta statistiskā uzskaitē par ielas bērnu grupu un piešķirts finansējums pētījumu veikšanai.

2. projekts**IELAS BĒRNU STATISTISKĀ NOVĒROŠANA
(Lietišķais pētījums)**

Pētījums par ielas bērniem Latvijas lielajās pilsētās⁴¹

Projekta mērķis: noteikt precīzu ielas bērnu skaitu Latvijā.

Projekta uzdevumi:

- izstrādāt ielas bērnu uzskaitē piemērotu pētījuma metodoloģiju;
- noteikt piemērotāko pētījuma veicēju un sadarbības partnerus;
- veikt pētījumam nepieciešamo finanšu aprēķinu;
- noteikt iespējamus projekta finansētājus.

Pētījuma struktūra: pētījumu veido trīs daļas, kas paredz gan kvantitatīvu, gan kvalitatīvu situācijas analīzi.

1. Pastāvošās informācijas (statistikas, pētījumu un citu dokumentu) analīze.

⁴¹ Sagatavots ar LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieka atbalstu.

2. Ekspertu aptauja, kurā iesaistīti valsts un pašvaldību institūciju speciālisti, kas darbojas bērnu tiesību aizsardzībā (bāriņtiesu, sociālās palīdzības centru, bērnu namu–patversmju, policijas darbinieki, skolu direktori, skolotāji u. c.), nevalstisko organizāciju darbinieki.

Mērķis – noskaidrot ekspertu viedokli par situāciju ar ielas bērniem Latvijas lielākajās pilsētās. Aptuveni 20–30 interviju katrā pilsētā.

3. Operatīvais situācijas novērtējums – ielas bērnu uzskaitē un aptauja dažādos pilsētas mikrorajonos⁴².

Projekta budžets⁴³ (bez PVN):

1. Esošās informācijas (statistikas, pētījumu un citu dokumentu) apkopošana un analīze	Ls 500
2. Ekspertu aptauja – pārstāvji no valsts un nevalstiskajām organizācijām, pašvaldībām (bāriņtiesas, sociālās palīdzības centra, policijas, krīzes centra, patversmes, skolas u. c.). Aptuveni 20–30 interviju vienā pilsētā.	
Interviju veikšana	Ls 200
Interviju apstrāde un analīze	Ls 300
3. Ielas bērnu uzskaitē un aptauja dažādos pilsētu mikrorajonos ⁴⁴ .	
3.1. Trešā posma pētījuma metodoloģijas izstrāde	Ls 110
3.2. Bērnu uz ielas uzskaitē vienas pilsētas dažādos rajonos vienu nedēļu	Ls 2450
Tās varētu būt 1500–2000 intervijas un 20–30 padziļinātās intervijas vienā pilsētā.	

⁴² Pētījuma 3. daļas detalizētāku izstrādi veiks īpaši izveidota darba grupa, kas, konsultējoties ar ekspertiem un analizējot iepriekšējos pētījuma etapos iegūto materiālu, izstrādās metodoloģiju pētījuma 3. posmam. Plānots, ka šai posmā tiks izmantotas gan kvantitatīvas, gan kvalitatīvas pētījumu metodes: pirmkārt, veicot visu bērnu reģistrāciju, kuri uzturas uz ielas konkrētā laika posmā, un intervējot tos par iemesliem, otrkārt, izdarot aptuveni 30 padziļinātās intervijas ar ielas bērniem.

⁴³ Budžets veidots pētījuma veikšanai vienā pilsētā. Pētījumu veicot vairākās lielajās pilsētās (piemēram, Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā), izmaksas palielinās vairākās pozīcijās, bet ne visās.

⁴⁴ Trešā posma pētījuma izmaksas aprēķinātas tikai aptuveni, jo tās var mainīties atkarībā no darba grupas izstrādātās pētījuma metodoloģijas.

Interviju skaits ir grūti prognozējams, jo nav zināms bērnu skaits uz ielām.

Šajā summā ietvertās pozīcijas:

- anketas izstrādāšana;
- anketas pilotāža (testēšana), tulkošana krievu valodā;
- anketu pavairošana;
- bērnu uzskaitē un ielu intervijas;
- pētījuma organizēšanas izdevumi, ieskaitot intervētāju apmācību;
- intervētāju ceļa izdevumi pilsētas transportā.

3.3. Datu ievades datormatricas sagatavošana Ls 70

3.4. Informācijas datorievade Ls 120

3.5. Pētījuma datu datorapstrāde SPSS programmā (korelācijas, grafiki, diagrammas) Ls 110

3.6. Aptaujas datu analīze pēc vecuma grupām, mikrorajoniem, intervijas laika u. c. parametriem; secinājumi Ls 500

4. Pētījuma 1., 2. un 3. daļas kopējās atskaites sagatavošana un pētījuma rezultātu noformēšana Ls 400

5. Citi izdevumi:

▪ telpu īre un administratīvās izmaksas Ls 340

▪ kancelejas izdevumi, materiālu iegāde, tālrunis Ls 240

▪ komandējuma un ceļa izdevumi, ja aptauja notiek citā lielajā pilsētā (ne Rīgā) Ls 250

Kopā Ls 5590

Pētījuma veicējs: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.⁴⁵

Pētījuma sagatavošanas procesā kā konsultantus iespējams piesaistīt UNICEF, UNDP, Kriminoloģisko pētījumu centra un citu institūciju speciālistus, kam ir pieredze pētījumu veikšanā par ielas bērniem.

⁴⁵ Institūtam ir pieredze kvalitatīvu pētījumu veikšanā.

Pētījuma finansētājs: pētījums tiek daļēji finansēts no valsts budžeta un daļēji piesaistīti līdzekļi no starptautiskiem fondiem, piemēram, PHARE programmas. Finansējuma proporcijas trīs gadu laikā no valsts budžeta palielinās, līdz turpmāko pētījumu finansēšanu pilnībā uzņemas valsts.

Proporcijas starp valsts un fondu finansējumu pirmajā gadā procentuāli veido attiecību 40:60, otrajā gadā – 60:40, trešajā gadā – 80:20.

Realizējot projektu:

- 1) valsts rīcībā nonāk precīza informācija par ielas bērnu skaitu, tiek izpildītas ANO rekomendācijas, kas prasa veikt uzskaiti par ielas bērniem valstī;
- 2) veicot atkārtotus (īkgadējus) pētījumus, iespējams sekot problēmas dinamikai;
- 3) pētījums dod iespēju veikt arī kvalitatīvu problēmas novērtējumu un plānot specifiskas stratēģijas, kas vērstas uz ielas bērnu skaita samazināšanu, un to realizācijai nepieciešamo finansējumu gan valsts, gan pašvaldību līmeņos;
- 4) samazinās neobjektīvas informācijas ietekme uz problēmas risināšanu;
- 5) problēmas risināšanai tiek atvēlēti adekvāti resursi;
- 6) sabiedrība un speciālisti iegūst regulāru objektīvas informācijas avotu par ielas bērnu situāciju, tādējādi samazinās masu informācijas līdzekļos radīto "sensāciju" un atsevišķu gadījumu, kas saistīti ar ielas bērniem, vispārināšana.

Riski, kas saistīti ar projekta realizāciju:

- 1) grūtības piesaistīt finansējumu pētījumu veikšanai;
- 2) pirmajos 2–3 pētījuma gados var izrādīties, ka ir sarežģīti novērtēt problēmas attīstības dinamiku, jo pētījuma metodoloģijas aprobēšanas procesā var rasties objektīva nepieciešamība to mainīt (Latvijā līdz šim ir minimāla pieredze šādu pētījumu veikšanā);
- 3) pētījumā iegūtā informācija netiek izmantota valsts un pašvaldību bērnu tiesību aizsardzības programmu plānošanā.

3. projekts

BĒRNU UN ĢIMENES ATBALSTA PADOME PAŠVALDĪBĀ

I. Padomes sastāvs, mērķis un uzdevumi

Padome tiek izveidota saskaņā ar domes lēmumu.

Padomes sastāvs⁴⁶: pārstāvji no domes pastāvīgajām komisijām (sociālo jautājumu, izglītības un kultūras jautājumu, finanšu u. c. komisijām), bērnu tiesību aizsardzības inspektors, bērnu tiesību aizsardzībā iesaistīto institūciju vadītāji, viens vai divi NVO pārstāvji, kas darbojas šai jomā.

Padomes izveidošanas mērķis: nodrošināt integrētas bērnu un ģimenes atbalsta politikas veidošanu, attiecīgu programmu izstrādi un realizāciju pašvaldībā.

Galvenie uzdevumi:

- izstrādāt ilggadīgu (minimums – 5 gadiem) bērnu un ģimeņu atbalsta programmu⁴⁷ pašvaldībā, iekļaujot speciālas apakšprogrammas atsevišķu problēmjaudājumu risināšanai (t. sk. – ielas bērni, narkomānija, nepilngadīgo noziedzība u. c.);
- katru gadu izstrādāt un iesniegt domei nākamā gada darbības plānu programmas īstenošanai;

⁴⁶ Padomes sastāvs var atšķirties katrā pašvaldībā, bet obligāts priekšnoteikums ir politiskā līmeņa pārstāvniecība padomē.

⁴⁷ Bērnu un ģimeņu atbalsta programmas struktūra (piemērs):

I. Pamatprincipi, uz kādiem balstīta programma (piemēram, bērnu tiesību aizsardzības jautājumi ir prioritāri, bērnam ir tiesības augt ģimenē, tiesības uz pilnvērtīgu attīstību; starpinstitūciju sadarbība – izšķiroša bāze efektīvai bērnu tiesību nodrošināšanai u. c.).

II. Situācijas izvērtējums (t. sk. – pētījumu un prognožu izmantošana, bērnu tiesību aizsardzībā iesaistīto institūciju un to kompetences raksturojums u. c.).

III. Problēmu noteikšana.

IV. Risinājumi: profilaktiskais darbs un rehabilitācijas darbs (ieskaitot nepieciešamos lēmumus un rīkojumus, kā arī, grupējot pa problēmjomām, konkrētus veicamos pasākumus, atbildīgos utt.).

V. Sagaidāmie rezultāti.

VI. Nepieciešamie finanšu līdzekļi.

VII. Kontroles mehānisms, novērtēšana.

Programmai būtu arī jāietver uzskaites sistēmas principi, gan profilaktiskā, gan rehabilitācijas darba virzieni, bērnu tiesību aizsardzības sistēmas koordinācijas mehānismi (t. sk. – institūciju atbildības, ziņošanas un informācijas apmaiņas mehānismi, sociālo gadījumu vadīšanas principi utt.), atskaites un novērtēšanas shēma.

- veikt regulāru situācijas novērtējumu bērnu tiesību aizsardzībā, izstrādāt nepieciešamās izmaiņas programmā, plānot pētījumus un citus pasākumus, lai novērtētu situāciju un sasniegtos rezultātus;
- veikt pašvaldībā izstrādāto lēmumprojektu izvērtēšanu – kā tie ietekmē bērnu un ģimenes stāvokli;
- uzraudzīt bērnu un ģimeņu atbalsta pakalpojumu sniegšanā iesaistīto institūciju darbību un novērtēt to sadarbības efektivitāti (izstrādāt novērtēšanas kritērijus, noiekt atbildīgo institūciju);
- regulāri informēt domi par padomes darbību un sniegt situācijas vērtējumu (ikgadēju ziņojumu par bērnu stāvokli pilsētā);
- sadarboties ar VBTAC, sniegt pārskatu par bērnu stāvokli pilsētā un darbu ar ielas bērniem.

Padomes tiesības:

- pieprasīt un saņemt no valsts un pašvaldības institūcijām un NVO informāciju bērnu tiesību aizsardzības jautājumos⁴⁸;
- izstrādāt un iesniegt priekšlikumus bērnu tiesību aizsardzības sistēmas darba uzlabošanai pašvaldībā;
- iepazīties ar domes normatīvo aktu projektiem un sniegt atzinumus par lēmumprojektu ietekmi uz bērnu un ģimeņu stāvokli pašvaldībā;
- piesaistīt savu uzdevumu veikšanai nozares ekspertus;
- sniegt masu medijiem informāciju par padomes darbu.

Padome var veikt arī finanšu līdzekļu piesaisti no fondiem un uzņēmējiem. Piemēram, izveidojot un administrējot speciālu "Bērnu attīstības fondu".

Padomes darbu vada: domes sociālo lietu komitejas izvirzīts un domes apstiprināts pārstāvis.

Darbības juridiskā bāze: ANO Konvencija par bērnu tiesībām, Bērnu tiesību aizsardzības likums un citi LR normatīvie akti, pašvaldības izdotie lēmumi un rikojumi, kas jebkādā veidā saistīti ar attiecīgo nozari.

⁴⁸ Nodrošināt datu konfidencialitāti.

II. Ieteikumi, veidojot Bērnu un ģimenes atbalsta programmas saturu

(Aktuāli iekļaujамie jautājumi, kas saistīti ar ielas bērnu problēmas profilaksi un rehabilitācijas darbu)

Jāizmanto jauna pieeja bērnu tiesību aizsardzības politikā, kas balstīta nevis uz seku novēršanu, vainīgo meklēšanu un sodīšanu, bet uz izglītošanu un profilaktiskā un atbalsta darba attīstību.

Pašvaldību programmām jāietver pamatprincipi un pasākumi, lai:

- izveidotu racionālu, integrētu un sistemātisku pieeju, strādājot ar ielas bērniem;
- vienotos par labāku kooperāciju, komunikāciju un koordināciju starp pakalpojumu sniedzējiem;
- paaugstinātu darbinieku kompetenci un profesionalitāti;
- veidotu pēc iespējas vairāk līgumu ar sabiedriskajām organizācijām par pakalpojumu sniegšanu.

I. Atrodot risinājumu ģimenes problēmām, ir iespējams novērst bērnu nokļūšanu uz ielas, tāpēc:

- jāveic agrīnā profilakse visās jomās, kas saistītas ar bērna augšanu un attīstību:
 - jauno ģimeņu atbalsts no brīža, kad ģimene gaida bērnu;⁴⁹
 - ģimeņu ar bērniem vispusīgs atbalsts, izmantojot veselības aprūpes sistēmu, sociālās palīdzības sistēmu, izglītības sistēmu, nodarbinātības sistēmu utt.;⁵⁰
- jāpalielina sociālo darbinieku skaits darbam ar ģimeni un profesionālu sociālo pakalpojumu īpatsvars palīdzības sniegšanai ģimenei, salīdzinot ar materiālo palīdzību;
- jānodrošina rehabilitācijas iespējas bērnu vecākiem, kā arī bērniem, kas atkarīgi no alkohola vai narkotikām;
- jāpanāk atbalsta ģimeņu un uzticības personu pakalpojumu ieviešana sociālā darba praksē ar ģimenēm un bērniem.⁵¹

⁴⁹ T. sk. jānodrošina informācijas plūsma: dzemdību nams–patronāžas māsa–aprūpes ārsts–namu pārvalde–sociālās palīdzības dienests, izglītojoši un konsultatīvi pakalpojumi, lai atbalstītu vecākus bērnu audzināšanā.

⁵⁰ Plašs pakalpojumu tīkls, kas orientēts uz ikvienu ģimeni ar bērniem, īpašu uzmanību veltot bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem un to dažādošanai, atbalstam dzīvokļu jautājumu risināšanā, nodarbinātības jomā un ģimeņu krīžu gadījumos.

⁵¹ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pantu un LM metodisko materiālu "Ieteikumi sociālās palīdzības dienestiem atbalsta ģimeņu veidošanā un uzticības personu izraudzīšanā".

II. Pašvaldības politika jāmaina virzienā no tendences bērnu izolēt no ielas uz centieniem padarīt ielu par bērnam draudzīgu un labvēlīgu vidi, tāpēc:

- jāatbalsta bērnu un jauniešu dienas centru–klubu izveidošana⁵² un jānodrošina to uzturēšana (plaši iesaistot sabiedrisko sektoru);
- jāorganizē ielu sociālais darbs;
- pilsētas attīstības plānošanas procesā jārespektē bērnu vajadzības (plānot spēļu un sporta laukumu tīklu, sadarbībā ar uzņēmējiem veicināt ģimenei ar bērniem draudzīgu pakalpojumu attīstību pilsētā utt.);
- jānodrošina stingra kontrole, lai tiktu samazināti ielas vidē bērnus negatīvi ietekmējošie faktori (alkohola, cigarešu tirdzniecības kontrole, prostitūtu uzturēšanās vietu noteikšana un kontrole, narkotiku izplatīšanu ierobežojoši pasākumi, naktsklubu, spēļu zāļu kontrole utt.);
- jānodrošina pārnakšņošanas iespēja bērniem, kas dažādu iemeslu dēļ nakts laikā palikuši uz ielas, nonākuši krīzes situācijās (nakts patversme bērniem vai stacionārs pie krīzes centra);
- jānodrošina, lai ikvienam bērnam ir pieejama informācija par palīdzības saņemšanas iespējām krīzes situācijās (bezmaksas diennakts krīzes telefons, krīzes centri u. c. informācija);
- jāsniedz atbalsts vecākiem pusaudžiem (no 15 gadu vecuma) patstāvīgas dzīves uzsākšanai, jāveicina nodarbinātība un profesionālā apmācība⁵³:
 - veidojot grupu dzīvokļus nepilngadīgajiem;
 - piešķirot pašvaldības finansētus dzīvokļus sociālās mājās;
 - sniedzot atbalstu profesijas apgūvē, darba meklēšanā, patstāvīgas dzīves iemaņu apgūšanā.

III. Jāpalielina skolas audzinātāja un atbalstošā loma, aktīva līdzdalība bērnu un viņu ģimeņu sociālo problēmu agrīnā diagnosticēšanā:

- jāpaplašina klases audzinātāja audzinātāja funkcija (apmācot, piešķirot vairāk laika un finanšu resursu šā uzdevuma veikšanai), jāuzlabo skolas un vecāku sadarbība;

⁵² Minimums – viens centrs katrā pilsētas mikrorajonā.

⁵³ Lai pusaudži, kas nevēlas atgriezties ģimenē vardarbības vai citu objektīvu iemeslu dēļ, varētu uzsākt patstāvīgu dzīvi.

- jāpalielina skolas atbildība par gadījumiem, kad bērni pamet skolu⁵⁴;
- jāuzlabo skolas un sociālo dienestu sadarbība⁵⁵;
- visos gadījumos, kad bērns nav ilgstoši apmeklējis skolu, jānodrošina iespēja mācīties sociālās izlīdzināšanas klasēs, pusaudžiem – profesionālā apmācība (arī ar nepabeigtu pamatizglītību);
- gadījumos, kad bērns maina mācību iestādi, jāizveido mehānisms, kas ļauj izsekot, vai bērns turpina mācības citā skolā.

Sociālās problēmas visefektīvāk iespējams risināt starpprofesionālā komandā:

- jāizstrādā skaidra bērnu tiesību aizsardzībā iesaistīto institūciju sadarbības shēma, kur katrai institūcijai precīzi noteikta loma un funkcijas (t. sk. – informācijas sniegšanā);
- jāizveido teritoriālās starpprofesionālās komandas⁵⁶ (piemēram, mikrorajonos);
- jānosaka sociālā gadījuma vadītāja (institūcijas/speciālista) funkcijas⁵⁷;
- nevalstiskā sektora sniegtos pakalpojumus jāiekļauj vienotā pašvaldības pakalpojumu tīklā⁵⁸.

V. Vispusīga datu bāze ir priekšnosacījums objektīvai situācijas analīzei, uz izpēti balstītai plānošanai un efektīvai resursu izmantošanai un sociālo problēmu risināšanai:

- izveidojot starpinstitucionālu datorizētu datu bāzi par pašvaldībā dzīvojošiem bērniem.

⁵⁴ Obligāta savlaicīga situācijas noskaidrošana un ziņošana par gadījumiem, kad bērns neapmeklē skolu.

⁵⁵ Viens variants: uzlikt skolām par pienākumu sadarboties ar sociālajiem darbiniekiem bērna uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas izstrādē un realizācijā. Otrs variants: skolu sociālie pedagogi ir sociālo dienestu finansēti darbinieki un pakļauti dienestiem.

⁵⁶ Piemēram, sociālais darbinieks vai skolu sociālais pedagogs, psihologs, policists.

⁵⁷ Sociālo gadījumu vadīšanas un koordinēšanas lomu ieteicams uzņemt sociālās palīdzības dienesta vai centra speciālistiem.

⁵⁸ Lai to veiktu, pašvaldībā nepieciešams atbildīgais speciālists par sadarbību ar NVO, kurš veido datu bāzi par aktīvām NVO pašvaldības teritorijā, veicina NVO un pašvaldības pakalpojumu savstarpēju koordināciju, regulāri iepazīstas ar NVO darbību, pārrauga bērnu tiesību ievērošanu, sniedz rekomendācijas NVO izstrādātajiem projektiem utt.

III. Kā bērnu un ģimeņu atbalsta padomju izveidošana pilsētu pašvaldībās veicinās ielas bērnu problēmu risināšanu:

- 1) tiek izstrādāta ilgtermiņa programma bērnu un ģimeņu atbalstam, ietverot īpašu pasākumu plānu ielas bērnu jautājumu risināšanai;
- 2) uzlabojas resursu (institūciju, cilvēku, finanšu, nevalstisko) izmantošana pašvaldībā;
- 3) attīstās uz ģimenes un bērnu vajadzībām balstīts pakalpojumu tīkls, kas ļauj samazināt disfunkcionālo ģimeņu skaitu pašvaldībā;
- 4) citās nozarēs netiek pieņemti lēmumi, kas negatīvi ietekmē ģimeņu ar bērniem labklājību;
- 5) iespējams veikt regulāru un arī ilgtermiņa pašvaldības darbības novērtējumu bērnu un ģimeņu atbalsta jomā, jo darbs tiek plānots;
- 6) palielinās profesionālu pakalpojumu īpatsvars sociālās palīdzības kopējā apjomā, aug profesionāļu loma sociālo pakalpojumu sniegšanā;
- 7) bērniem draudzīgas pilsētvides veidošana samazina ielas vides negatīvo ietekmi uz bērnu attīstību;
- 8) bērnu interesēm un vajadzībām atbilstošu pakalpojumu attīstība veicina uz ielas pavadītā laika samazināšanos;
- 9) prioritāšu izvirzīšana ļauj ekonomēt finanšu līdzekļus (piemēram, uzlabojot atbalstu ģimenēm ar bērniem un attīstot alternatīvo aprūpi, samazinās institūcijās ievietoto bērnu skaits un izmaksas bērnu uzturēšanai).

PIELIKUMI

1. pielikums

Intervijās iesaistīto respondentu saraksts

N.p.k.	Pilsēta	Organizācija	Amats
1.	Daugavpils	Daugavpils dome	Domes priekšsēdētāja vietnieks
2.		Skolu valde	Daugavpils pilsētas domes bērnu tiesību aizsardzības inspektors
3.		Bāriņtiesa	Bāriņtiesas priekšsēdētājs
4.		Pašvaldības policija, nodaļa profilaktiskajā darbā ar jaunatni	Daugavpils pilsētas pašvaldības policijas nodaļas profilaktiskajā darbā ar jaunatni priekšnieks
5.		Pašvaldības policija, nodaļa profilaktiskajā darbā ar jaunatni	Daugavpils pilsētas pašvaldības policijas vecākais kārtibnieks
6.		Pašvaldības policija, nodaļa profilaktiskajā darbā ar jaunatni	Daugavpils pilsētas skolu valdes darbinieks (psihologs)
7.		Sociālās palīdzības centrs	Sociālās palīdzības centra vadītāja vietnieks
8.		Sociālās palīdzības centrs	Sociālās palīdzības centra bērnu nodaļas sociālais darbinieks
9.		Valsts policija	Nepilngadīgo lietu inspekcijas priekšnieks
10.		NVO Daugavpils Psiholoģiskā atbalsta centrs	Centra vadītājs
11.	Liepāja	Liepājas dome	Speciālists jaunatnes un sociālos jautājumos
12.		Bāriņtiesa	Bāriņtiesas loceklis
13.		Sociālās palīdzības centrs	Speciālists
14.		Pašvaldības policija	Nepilngadīgo lietu nodaļa
15.		Bērnu un jauniešu centra bērnu klubiņš "Labie draugi"	Speciālists
16.	Jelgava	Jelgavas dome	Domes priekšsēdētāja vietnieks
17.		Bāriņtiesa	Bāriņtiesas priekšsēdētājs
18.		Skolu valde	Bērnu tiesību aizsardzības inspektors
19.		Valsts policija	Nepilngadīgo lietu inspektors

20.		Pašvaldības policija, bērnu un jaunatnes lietu nodaļa	Bērnu un jaunatnes lietu inspektors
21.		Veselības un sociālo lietu departaments	Departamenta direktors
22.		Veselības un sociālo lietu departaments	Vecākais speciālists darbam ar ģimenēm un bērniem
23.		Veselības un sociālo lietu departaments	Psihologs
24.	Rīga	Rīgas bāriņtiesa	Bāriņtiesas priekšsēdētājs
25.		Rīgas pašvaldības policija	Sociālo lietu nodaļas vadītājs
26.		Rīgas domes Labklājības departaments	Bērnu un ģimenes atbalsta nodaļas vadītājs
27.		Rīgas domes Labklājības departaments	Bērnu un ģimenes atbalsta nodaļas speciālists
28.		Bez uzraudzības atstāto nepilngadīgo profilakses centrs	Inspektors, pasniedzējs
29.		Rīgas pašvaldības Kurzemes rajona sociālās palīdzības dienests	Atbalsta nodaļas ģimenēm un bērniem speciālists
30.		Rīgas pašvaldības krīzes centrs ielas bērniem "Marsa gatve"	Krīzes centra vadītājs
31.		Valsts bērna tiesību aizsardzības centrs	Centra vadītājs
32.		Saeimas bērnu tiesību aizsardzības apakškomisija	Priekšsēdētājs

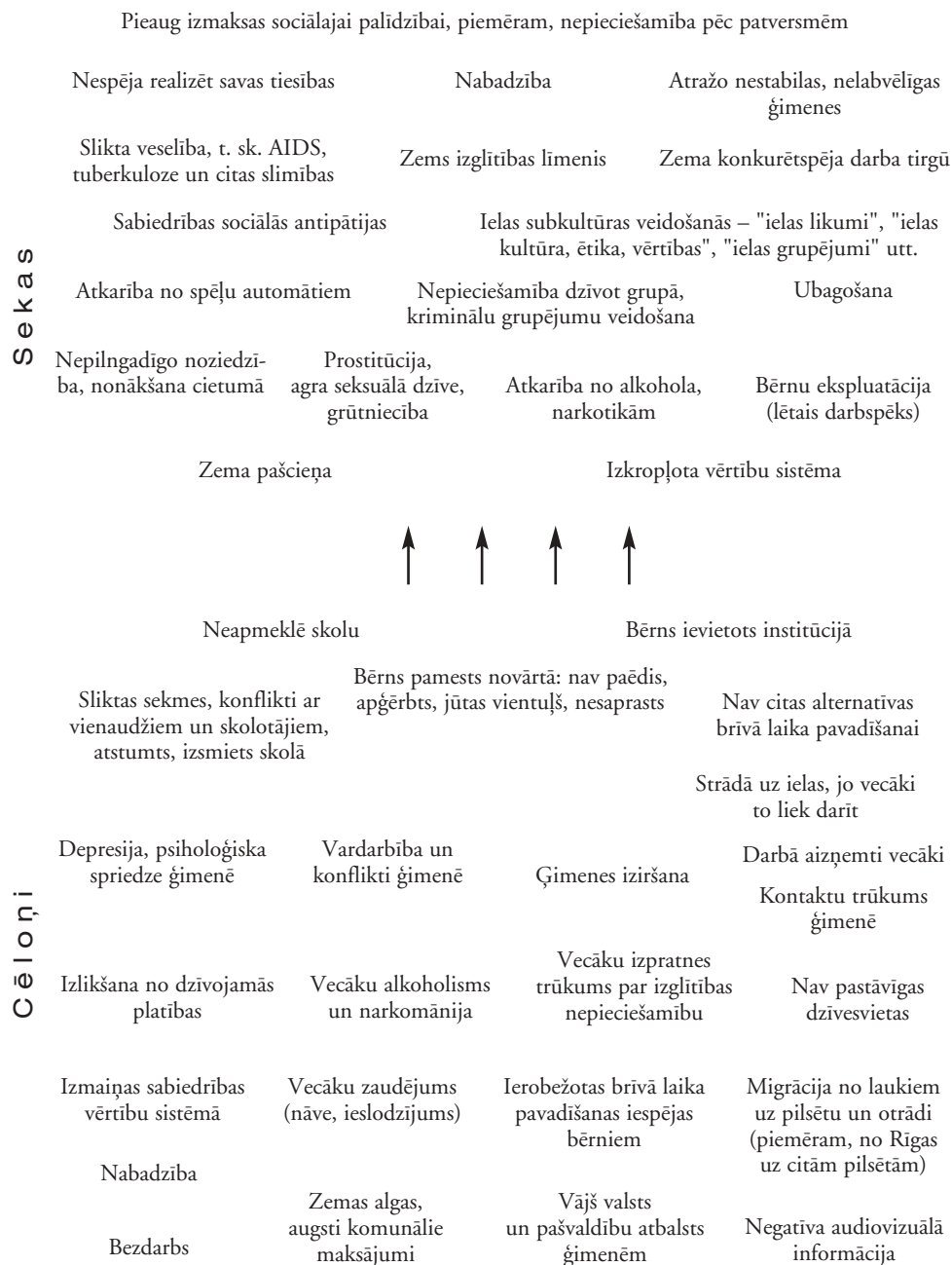
Nevalstisko organizāciju vadītāju un speciālistu aptauja (2001. gada 6. marts)

Aptaujas dalībnieki:

- 1) Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Diakonijas centrs ielas bērniem, Liksnas iela 13-1, Rīga, LV-1003;
- 2) Klubs "Baltais zvirbulis", Maskavas iela 254/4-8, Rīga, LV-1003;
- 3) Latvijas Pareizticīgo baznīcas Sv. Nikolaja Rīgas Kristīgā bērnu patversme, Lāčplēša iela 85-5, Rīga, LV-1011;
- 4) Bērnu un ģimenes tiesību atbalsta fonds, Pulkveža Brieža iela 18, Rīga, LV-1010;
- 5) "Glābiet bērnus", Ģertrūdes iela 19/21, Rīga, LV-1011;
- 6) Tukuma NVO apvienība, Talsu iela 5, Tukums, LV-5400;
- 7) Centrs pret vardarbību bērna un ģimenes atbalstam, Jūrmalas gatve 74/76, Rīga, LV-1083;
- 8) Talsu Sieviešu un bērnu krīžu centrs, Saules iela 7, Talsi, LV-3201;
- 9) Sociālās izglītības atbalsta fonds, Eiženijas iela 1, Rīga, LV-1007;
- 10) Daugavpils Psiholoģiskā atbalsta krīzes centrs, Saules iela 17-2, Daugavpils, LV-5400.

2. pielikums

Ielas bērni – problēmas cēloņi un sekas

3. pielikums

Bērnu tiesību aizsardzības (BTA) sistēmas stiprās un vājās puses

BTA sistēmas stiprās puses	BTA sistēmas vājās puses
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izveidota salīdzinoši laba juridiskā bāze bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanai: <ul style="list-style-type: none"> ▪ ratificēta ANO Konvencija par bērnu tiesībām, pieņemts Bērnu tiesību aizsardzības likums; ▪ ik gadu tiek izstrādāta valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai; ▪ pieņemtas pamatnostādnes koncepcijai "Par valsts un pašvaldību atbalsta politiku ģimenēm ar bērniem", pabeigta koncepcijas "Par atbalstu ģimenēm ar bērniem" izstrāde; ▪ apstiprināta valsts programma seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai 2000.–2004. gadā; ▪ notiek stratēģijas izstrāde bērnu noiedzības novēršanai; ▪ izstrādāta virkne metodisku ieteikumu pašvaldībām, lai veicinātu bērnu tiesību aizsardzības likuma izpildi. ▪ Pastāv plašs bērnu tiesību nodrošināšanā iesaistīto institūciju tīkls gan valsts, gan pašvaldību līmenī. ▪ Uzsākts darbs pie vispusīgas statistikas veidošanas par bērnu stāvokli valstī. ▪ Aktīvs sabiedriskais sektors šai jomā. ▪ Atsevišķas organizācijas apguvušas un darbā ar ielas bērniem izmanto jaunas, efektīvas metodes. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem zema prioritāte politiskajā darba kārtībā. ▪ Nav ilgtermiņa stratēģijas bērnu tiesību aizsardzības jomā. ▪ Atsevišķas Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktās normas netiek realizētas praksē. ▪ Līdzekļu izlietojums bērnu tiesību aizsardzības jomā netiek analizēts saistībā ar paveikto. ▪ Bērnu tiesību aizsardzības jautājumu sadrumstalotība starp dažādām institūcijām, tāpēc bērnu labklājības jautājumi tiek risināti atrauti no ģimenes labklājības kopumā. ▪ Orientācija uz problēmu risināšanu un seku novēršanu, nevis uz attīstību. ▪ Nav izveidots efektīvs mehānisms, lai uzraudzītu likumu izpildi un koordinētu valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju darbu bērnu tiesību aizsardzības jomā. <p>Pašvaldībās:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vairākumam pašvaldību nav izstrādātas ilgtermiņa programmas bērnu un ģimeņu atbalsta jomā. ▪ Politika vērsta uz seku samazināšanu: <ul style="list-style-type: none"> ▪ materiālā palīdzība kā galvenais atbalsta veids; ▪ sociālo pakalpojumu lomas nenovērtēšana; ▪ neizpratne par sociāla darba lomu, strādājot ar bērniem un ģimenēm, profesionālu sociālo darbinieku trūkums, t. sk. – esošo darbinieku pārslodze. ▪ Nepietiekama sabiedrisko resursu novērtēšana un izmantošana. ▪ Nepietiekama institūciju sadarbība.

4. pielikums

Bērni Latvijā – situācijas pamatrādītāji

Bērnu skaits un dzimuma sastāvs

	01.01.1989	31.03.2000 ⁵⁹	Samazinājums (2000. g. pret 1989. g.)
Iedzīvotāju skaits valsti kopā	2 665 770	2 375 339	290 431
Bērni vecumā līdz 17 gadiem, t. sk.:	681 408	534 136	147 272
sievietes	334 127	261 259	72 868
vīrieši	347 281	272 877	74 404

Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Bērni vecumā no 7 līdz 15 gadiem ārpus izglītības sistēmas

	1998/1999	1999/2000	2000/2001
Neapmeklēja skolu mācību gada sākumā (no tiem, kas reģistrēti izglītības iestādēs)	3 932 ⁶⁰	3 024 ⁶¹	2 607 ⁶²

⁵⁹ 2000. gada tautas skaitīšanas provizorisks rezultāti.

⁶⁰ Pēc akcijas "Tevī gaida skola" rezultātiem (neskaitot bērnus invalīdus un bērnus ar īpašām vajadzībām).

⁶¹ Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2000.

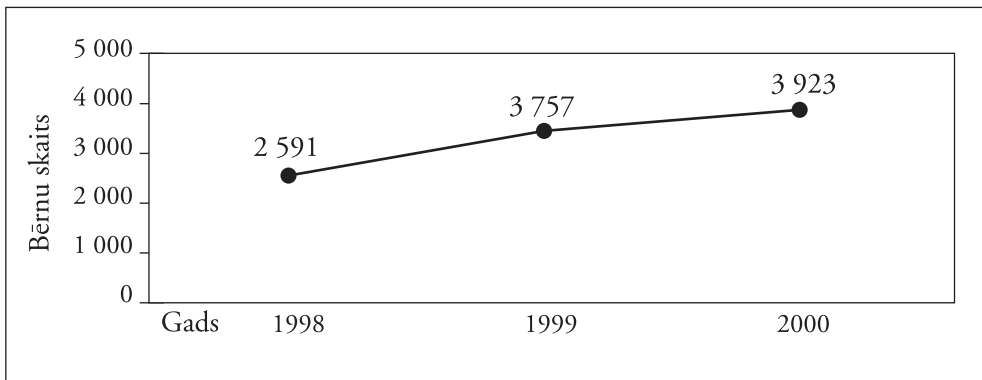
⁶² Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Obligātās izglītības vecuma bērnu uzskaitē 2000./2001. m. g.
(1985.–1993. gadā dzimušie)

Pilsētas, rajoni	Visi obligātās izglītības vecuma bērni, pēc Iedzīvotāju reģistra datiem	Mācās vai pamatizglītību jau apguvuši		Nemācās, bet pamat- izglītību nav apguvuši		Izbraukuši no LR vai miruši		Nav reģistrēti izglītības iestādēs	
		Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Kopā valstī	308 590	290 330	94,08	2 607	0,84	835	0,27	14 818	4,80
Daugavpils	14 236	12 296	86,37	2	0,01	0	0,00	1 938	13,61
Jelgava	7 901	7 380	93,41	331	4,19	115	1,46	75	0,95
Jūrmala	6 702	6 210	92,66	487	7,27	2	0,03	3	0,04
Liepāja	11 140	10 341	92,83	14	0,13	10	0,09	775	6,96
Rēzekne	4 633	4 352	93,93	16	0,35	1	0,02	264	5,70
Rīga	83 957	74 859	89,16	199	0,24	1	0,00	8 898	10,60
Ventspils	5 313	5 135	96,65	71	1,34	51	0,96	56	1,05
Kopā pilsētās	133 882	120 573	90,06	1 120	0,84	180	0,13	12 009	8,97

Datu avots: Izglītības un zinātnes ministrijas Informātikas un saimnieciskās vadības departaments.

Bērni konfliktā ar likumu

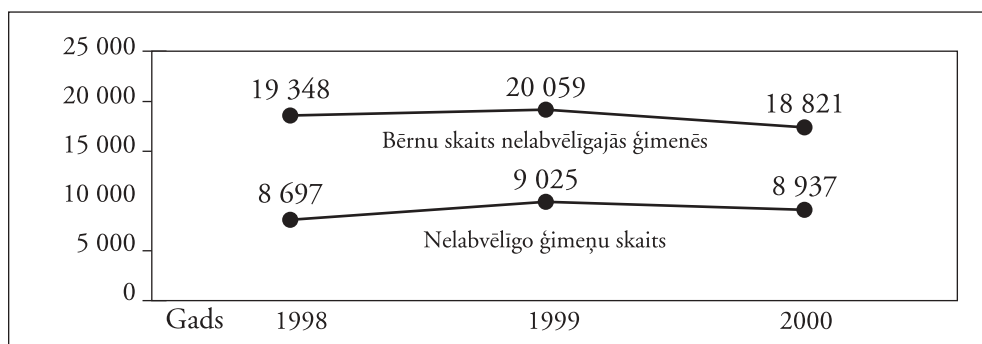
Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Sociāli mazaizsargāto ģimeņu ar bērniem skaits⁶³

	1998	1999	2000
Ģimeņu skaits grupā	74 241	67 152	66 956
Bērnu skaits grupā	178 681	157 551	154 934 ⁶⁴

Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Nelabvēlīgo ģimeņu skaits Latvijā

Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Bērnu skaits bērnu sociālās aprūpes iestādēs

	01.01.1999	01.01.2000	01.01.2001
Pašvaldības bērnu nami–patversmes	2344	2456	2412
Valsts bērnu bāreņu sociālās aprūpes centri	797	719	740
Valsts specializētie bērnu aprūpes centri	456	462	453
Kopā	3597	3637	3605

Datu avots: Sociālā palīdzība Latvijā. Statistika un analīze. Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonds, Rīga, 2001.

⁶³ Pašvaldību sociālās palīdzības dienestu uzskaitē esošo ģimeņu skaits.

⁶⁴ T. i., 29% no visiem līdz 17 gadus veciem bērniem.

Bērnu atrašanās iemesli sociālās aprūpes iestādēs

Gads	Bērnu bāreņu sociālās aprūpes centri			Bērnu nami-patversmes			Specializētie bērnu sociālās aprūpes centri		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000	1998	1999	2000
Bāreņi	2	12	8	115	165	195	–	–	–
Bērna slimības dēļ	259	241	247	7	1	19	456	462	453
Ar bāriņtiesas lēmumu pārtraukta vecāku vara	240	255	223	1329	1327	1434	–	–	–
Ar tiesas spriedumu izbeigta vecāku vara	20	13	21	399	424	467	–	–	–
Sociālie apstākļi	...	94	436	...	–	–	–
Pamesti bērni	94	68	84	32	41	22	–	–	–
Citi iemesli	182	36	157	504	62	275	–	–	–

Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

Bērnu aprūpes institūcijās izlietotie līdzekļi no pašvaldību (iesk. rajonu) budžeta (Ls)

Gads	1998	1999	2000
Bērnu aprūpei izlietotie līdzekļi	3 926 365	4 132 287	4 176 453
Pieaugums salīdzinot ar iepriekšējo gadu		205 922	44 166

Datu avots: Sociālā palīdzība Latvijā. Statistika un analīze. Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonds, Rīga, 2001.

Finanšu līdzekļu izlietojums valsts sociālajiem pabalstiem, pašvaldību ģimeņu ar bērniem pabalstiem, bērnu aprūpes iestādēm un valsts programmas bērnu stāvokļa uzlabošanai realizācijai 2000. gadā (Ls)

	Ls
Piešķirtie pabalsti ģimenēm ar bērniem no pašvaldību budžeta:	
komunālo maksājumu un/vai dzīvojamo telpu īres parādu dzēšanai	2 642 517*
pabalsti bērna izglītībai un audzināšanai	3 514 521*
Finanšu līdzekļu izlietojums sociālās aprūpes iestādēs:	
valsts bērnu sociālās aprūpes institūcijās	3 192 909*
pašvaldību bērnu sociālās aprūpes institūcijās	4 590 263*
Valsts materiālais atbalsts mantisko un naudas pabalstu veidā:	
bērna piedzimšanas pabalsts	2 734 774
bērna kopšanas pabalsts	11 588 914
ģimenes valsts pabalsts	30 351 449
piemaksa par bērnu invalīdu	3 700 843
atlīdzība aizbildnim par pienākumu pildīšanu	2 852 252
pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu	1 745 508
atlīdzība audžuģimenei	705
Finansējums valsts ikgadējai programmai bērnu stāvokļa uzlabošanai	105 090
Kopā	67 019 745

Datu avoti: Sociālā palīdzība Latvijā. Statistika un analīze. Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonds, Rīga, 2001.

* Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 2000. gadā. VBTAC, Rīga, 2001.

Vecāku varas pārtraukšana, izbeigšana un vecāku varas atjaunošana laika posmā no 1998. līdz 2000. gadam

	1998–2000 (3 gadu laikā)
Vecāku varas pārtraukšana	5299
Vecāku varas atjaunošana	923 (17%)
Vecāku varas izbeigšana	385
Vecāku varas atjaunošana	11 (3%)

Datu avots: Sociālā palīdzība Latvijā. Statistika un analīze. Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonds, Rīga, 2001.

Narkomānija

Uzskaitē esošo bērnu skaits	1995	1999	2000
Ar alkohola akūtu intoksikāciju vai tā lietošanu ar kaitīgām sekām	241	394	345
Ar psihoaktīvo vielu atkarību (izņemot alkoholu)	5	241	289

Datu avots: Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. ANO Bērnu tiesību komitejas noslēguma secinājumi: Latvija. Bērnu tiesību komiteja, 26. sesija, saskaņā ar konvencijas 44. pantu iesniegto dalībvalstu ziņojumu izskatīšana. 2001. gada 26. janvāris.
2. ANO Konvencija par bērnu tiesībām. Starptautisko līgumu krājums. I sējums. Apvienotās Nācijas, 1994., 173 lpp.
3. Bērna un ģimenes sociālekonomiskais raksturojums 20. gs. 90. gados Latvijā. MONEE reģionālā monitoringa ziņojums 2001. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.
4. Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2001.
5. Bērni Latvijā. Statistikas biļetens. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2000.
6. Bērns uz ielas. Projekts. UNICEF Latvijas Republikas Nacionālā komiteja, Rīga, 1997.
7. Bērnu tiesību aizsardzības likums. "Latvijas Vēstnesis", 08.07.1998.
8. Ceļā uz sociālo saliedētību un labklājību. Pārskats par izglītību Latvijā 2000. gadā. Sorosa fonds – Latvija, Rīga, 2001.
9. Ielu bērni Rīgas pilsētas Kurzemes rajonā. Viņu seksuālā uzvedība un atkarības vielu lietošana. UNDP, ANO Bērnu fonds (UNICEF), 2000.
10. Jaunās balsis. Bērns mūsu vidū: jauniešu attieksme pret sabiedrību. Latvija. UNICEF, ANO Bērnu fonds, 2001.
11. Par valsts un pašvaldību atbalsta politiku ģimenēm ar bērniem. Pamatnostādnes koncepcijai. MK, 01.02.2000.
12. Rīgas attīstības mērķprogramma 2001.–2005. Sociālā palīdzība (projekts).
13. Sociālais ziņojums 2000. LR Labklājības ministrija, Rīga, 2000.
14. Sociālā palīdzība Latvijā. Statistika un analīze. Labklājības ministrijas Sociālās palīdzības fonds, Rīga, 2001.
15. Tiesības uz izglītību – 10 līdz 15 gadus vecu bērnu aiziešana no skolas: iemesli, motivācija, risinājumi. s/o "Atbalsts", Rīga, 1999.

16. Valsts cilvēktiesību biroja ziņojums, 1998, Rīga.
17. Valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai 2001. gadam. MK, 24.07.2001.
18. Valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai 2000. gadam. MK, 05.08.2000.
19. Valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai 1999. gadam. MK, 30.03.1999.
20. Ziņojums "Bērna un ģimenes labklājības tendences un rādītāji Latvijā" (2000). Centrālās un Austrumeiropas valstu pārejas uz tirgus ekonomiku monitoringa (MONEE) projekts.
21. Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 2000. gadā. VBTAC, Rīga, 2001.
22. Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 1999. gadā. VBTAC, Rīga, 2000.
23. Aptekar, Lewis. Cross-Cultural Research. Vol. 28, No. 3, August 1994.
24. Asquith, Stewart. General overview of street children – children in the streets phenomenon in Central and Eastern Europe. A joint programme of the King Baudouin Foundation and the Soros Foundations in partnership with the World Bank. King Baudouin Foundation. Belgium (1999).
25. de Vylder, S. The link between the Convention on the Rights of the Child and Macroeconomics. In SCF (ed.) Making the link: a Report from the International Seminar on Macroeconomics and Children's Rights. (1999).
26. Penton, Ronald. Street Children in Ten Countries in Central and Eastern Europe – an Overview. World Bank (1999).

